CAPITULAȚIILE MOLDOVEI

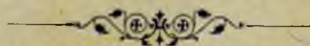
CU

POARTA OTOMANĂ

STUDIU ISTORIC

DE

CONST. GIURESCU
PROFESOR

BUCUREȘTI
Instit. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-sor I. St. Rasidescu
16, Strada Doamnei, 16
1908. 20.261.

CAPITULAȚIILE MOLDOVEI

CU

POARTA OTOMANĂ

STUDIU ISTORIC

DE

CONST. GIURESCU
PROFESOR

BUCUREȘTI
Instit. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-sor I. St. Rasidescu
16, Strada Doamnei, 16
1908.
20.261.

CAPITULAȚIILE MOLDOVEI

CU

POARTA OTOMANA

I.

„Tractaturile vechi ce au avut Moldova cu Poarta Otomanicească“ este titlul unei scrieri, publicată de Mihail Kogălniceanu în Arhiva Românească, care cuprinde o scurtă expunere a legăturilor Moldovei cu Turcii, până la numirea ca Domn a lui Nicolae Mavrocordat [1709], scriere, pe care el o aflase la sfârșitul unei côpii a letopisețului lui Neculcea, cu indicația: „Din izvoadile răposatului Nicolai Costin, care au fost vel logofăt“ (1). Intr'o altă formă, păstrată în o condică a lui C. Negruți, povestirea îmbrățișă și epoca Fanarioților, ceea ce a silit pe editor ca partea din urmă, privitoare la sec. XVIII, publicată tot atunci ca continuare la cea dintâiu, să o atribue unui autor mai nou (2).

Teodor Codrescu tipărind-o din nou peste câțiva ani în Uricariul, a intitulat-o „Autonomia Moldovei, după

(1) Arhiva Românească, [1845] vol. II, 347—64. Ediția 2-a din 1862, II, 263 și urm.

(2) Ibid. ed. 2, 273, n.

un scriitor pământean din al 18-lea veac" ([1]) fără să amintească nimic despre autor, deşi cunoştea ediţiunea anterioară. In Letopiseţe [ed. a 2-a] Kogălniceanu o publică apoi încă odată după manuscriptul original al vornicului Alecu Beldiman, care prezintà, faţă de textul din Archiva Românească, unele deosebiri de formă ([2]).

Insemnătatea acestei scrieri constă în aceea că este singura care ne-a păstrat în întregime cuprinsul hatişerifului dat de Sultan lui Bogdan III, cu prilejul închinării la Turci, prin care se regulau raporturile ţării cu puterea suzerană şi i se garantau anumite privilegii. Cu toată importanţa sa din acest punct de vedere, scrierea aceasta atribuită lui Nicolae Costin n'a fost încă supusă unei cercetări mai atente şi mai amănunţite. Condiţiunile în cari ni s'a transmis, raportul ei cu celelalte scrieri istorice ale presupusului autor, sursele din cari au fost culese informaţiunile pe cari se întemeiază şi împrejurările în cari a fost alcătuită, sunt chestiuni de limpezirea cărora atârnă neapărat şi valoarea care trebue să i se atribue ca izvor istoric.

I) Dintre cele 3 manuscripte întrebuinţate de Kogălniceanu, se cunosc până acum două şi anume acela al lui Beldiman şi Condica lui Negruţi, aflate astăzi în posesiunea Academiei Române. In cel dintâiu ([3]) „Tractaturile" sunt intercalate între mai multe scrieri din anii 1821—1824, în ordinea următoare: 1) Tragodia, 2) Tălmăcirea caimelii lui Vogoride, 3) Jurnalul mergerei Boerilor deputaţi la Ţarigrad, 4) Tractaturile, şi 5) Stihurile făcute în Tazlău... în 1824, Aprilie 20.

([1]) Vol. IV apărut în 1857, p. 225, şi separat în broşura: Autonomia Moldovei şi actele de cessiunea Bucovinei cu demarcaţiunea ei. Iaşi, 1856.

([2]) Vol. III, 450 şi urm. De astădată aveà următorul titlu: Tractaturile prin cari s'au închinat ţara de către Bogdan VV. domn al Moldaviei, împărăţind Sultan Baiazet II.

([3]) Mss. 336.

Condica lui Negruţi [1], scrisă cam pe la 1830, cuprinde la început „Tractaturile“ după care urmează apoi diferite còpii de acte din anii 1802—1803, 1821—22, şi 1827—28.

In nici unul din aceste manuscripte — după cum se vede destul de tárzii — nu există însă vre o însemnare în privinţa autorului. Pe de altă parte în amândouă povestirea este dusă până la sfârşitul secolului al XVIII-lea.

In prima sa ediţiune Kogălniceanu spuneà că partea pe care el o atribue lui Nicolae Costin o aflase la sfârşitul unei còpii a letopiseţului lui Neculcea, unde purtà titlu „Din izvoadele răposatului Nicolai Costin ce au fost vel logofăt“ [2]. Manuscriptul acesta, aflat pe atunci în posesiunea profesorului I. Albineţ, fusese scris în 1804: „Acest letopiseţ a ţărăi Moldovei, carele se începe dela domnia lui Dabija Vvoda şi merge până la domnia a 2-a lui Constantin Vvod Mavrocordat l'am făcut cu toată cheltuiala eu Iordachi Sion biv poroşnic hătm. în zilele prea luminatului şi înălţatului Domn Constantin Alexandru Muruz Vvoda, în al doilea an a înălţatei sale domnii, întru a doa domnie a Mării Sale în Moldova. In anii dela zidirea lumii 7313, iară dela mântuirea lumii 1804, în luna lui Sept. 30“ [3].

Editorul scapă însă din vedere să observe, dacă şi „Tractaturile“ cari urmau după Neculcea, erau scrise de aceaşi mână şi în acelaş timp când se copiase letopiseţul, sau dacă nu cumva fuseseră transcrise acolo mai târziu pe filele dela sfârşit rămase încă albe, ceea ce se întâmplă de multe ori. Pentru a stabilì vechimea acestei còpii — astăzi necunoscută — lămurirea ar fi fost preţioasă.

---

(1) Mss. 333.
(2) Arh. Rom. II, p. 273 n.
(3) Letopiseţe, ed. I, lista manuscriptelor dela sfârşit.

Cunoaştem în schimb un alt manuscript, graţie căruia lacuna aceasta poate fi într'o oarecare măsură împlinită: este manuscriptul lui Antohie Sion, fiul lui Iordache, început la 6 Februarie 1804 şi terminat la 14 Septemvrie acelaş an, care cuprinde ca şi acela al tatălui său, pe Neculcea, urmat la sfârşit de scrierea care ne interesează, având în loc de titlu aceeaşi indicaţie: „Din izvoadele răposatului Nicolai Costin" (1). Pe vremea când îşi scrià manuscriptul, Antohie se găsià încă în casa părintească, fiind în vârstă abià de 16 ani (2). In asemenea împrejurări trebue să admitem că manuscriptul necunoscut al lui Iordache Sion, început la 30 Septemvrie 1804, a fost transcris sau după acela al fiului său, isprăvit cu câteva zile mai înainte [14 Septemvrie], sau după manuscriptul cel vechiu, de care acesta se folosise. In amândouă ipotezele, fie că unul este copia celuilalt, ori amândouă reproduse independent după acelaş original, identitatea lor este, cred, aproape sigură. Concluziunile la cari vom ajunge examinând manuscriptul lui Antohie, se pot prin urmare aplicà, cu toată probabilitatea şi manuscriptului, astăzi necunoscut, al tatălui său. Dar la Antohie Sion scrierea aceasta are o formă cu totul deosebită de aceia din ediţiunile de până acum, din care cauză o reproduc aci în întregime:

Din izvoadile răpousatului Nicolai Costin
č-au fost vel Logofăt.

Moldovenii dintr'unceput au fost un norod slobod şi nesupus, stăpânit numai de domnii săi cei însuşi stăpânitori, pe cari îi alegea norodul întocmai după pravilele şi običaiurile sali.

(1) I. Bianu, Catalogul manuscriptelor româneşti, No. 114.
(2) G. Ghibănescu, O vizită la Brăteşti şi familia Sioneştilor publ. în ziarul Românul; v. No. din 4 Iunie 1887.

Aceşti domni cea mai mare datorie cunoştea a păzì pravelile cele temelnici a pământului. La ačasta mărturisăsc inchierile şi legăturile de paci ce au făcut cu Leşii şi cu alti stăpâniri vecini, războaile celi vestite şi săngerati ce au avut uni ori cu Leşii, alte ori cu Ungurii şi cu Turcii însuş, precum Cronicarii de prin pregiur şi leatopiseţul Moldovii adeveresc. [Cromer, Istvanfie şi Stricofschi, Cronicari leşăşti]. Şi măcar că Moldova adeasi ori era călcată de megieşii săi, dar nu s'au lăsat de a nu să apărà cu oştile sali, până la anul 1412, precum scrie leatopiseţul Moldovii. Iar atuncea slăbind de războaile celi deasi cu cari megieşii să silia să o supui au hotărât să-şi caute un apărătoriu puternic, cari să o apire de vrăjmaşi împreğuraşi. Şi fiindcă întru acea vremi Turcii prin izbânzile ce făcea în toate părţile şi lă(r)girea biruinţălor să arătà cei mai puternici şi îngrozisă pe toţi megieşăi, făcându să şi cu Moldova vecini, Bogdan Vvodă [precum scrie leatopisăţul Moldovii], pre învăţătura tătăni-său lui Ştefan Vvod, cu sfatul şi primirea a tot neamul, au trimis sol la Sultan Baiazit, împăratul turcesc, căţiva boiari cu Tăutul vel logofăt, ca să închine ţara la Turci, arătând şi tocmelile cu cari norodul vria să s[ă] supue supt apărarea sa. Solii au fost primiţi cu toată cinstea ce [l]i să cădia, şi au primit toate legăturile fără cea mai mică împotrivire, întărind şi cu un hatişărif dat Tăutului logofăt.

Legăturile celi primite şi întărite de împăratul sint [sic] acestea:

1. Poarta cunoaşte pe Moldova de pământ slobod şi nesupus.

2. Legea creştiniască cari să ţine în Moldova să nu fie niciodată călcată sau stricată şi să aibă slobodi besăricile ca şi mai înainte.

3. Poarta să îndatoreaşti să apire pe Moldova de toţi cei ce ar putea să o calci şi să o păzească în starea cari au fost mai înainte şi să nu lasi ca să i să facă niciodată cea mai mică despărţire, sau călcari [leatopisetul Moldovii].

4. Moldova să s[ă] stăpăniască după pravelile sali, fără să să amestice Poarta cât de puţin.

5. Domnii să să aliagă de norod şi să să întăriască dela Poartă, ca să stăpâniască în cât vor trăi şi să vor purtà cu căzuta supunire.

6. Domnii Moldovii să fie slobozi a ţinià oaste cu cheltuiala lor, pământeni sau străini, păn la 20.000, precum le va plăcià.

7. Moldovenii să poată cumpărà o casă la Ţarigrad, şi să o aibă pentru şăderea capichehăilor, la cari să poată faci şi bisărică.

8. Turcii să nu poată cumpărà pământuri în Moldova, nici să s[ă] aşăzi, nici să facă giamii, nici într'un chip.

9. Pentru semni de supunire, Moldova să trimiată pe tot anul la Ţarigrad cu doi boeri patru mii galbeni turceşti, patru zăci şoimi, şi patru zăci epi fătătoari, cu numi de peşcheş, adică dar.

10. La vremi de războiu domnul Moldovii după porunca ce va lua dela Poartă să fie agiutor cu oştile Moldovii în slujba împărătească.

Aceste sint legăturile cu care strămoşii noştri s'au închinat la Poartă.

Aceste ponturi cu hatişăriful au fost foarte păzite păn[ă] în vremea craiului leşăsc Ion Sobeţchi, carile la anul 1686 întorcându-să dela o bătai ce avusă cu Tătarăi şi trecând prin Eşi au cerut să-l vazi şi aprins fiind de ură mari ce avia asupra Turcilor, l'au ars în mijlocul tărgului, zicând că Moldova nu ari mai mult trebuinţă de acel hatişărif nebun de nemic, şi că Leşii vor fi de ajuns să o apire de Turci [Acest hatişărif

de ar fi cu putinţă Moldovii a cercetà condicile Porţii turceşti l'ar găsì neapărat|.

Legăturile cuprinsi în hătişăriful de mai sus arătat au fost foarte păzite de către Poartă păn la anul 1530 |după cum scrie leatopiseţul|, iar atuncea Sultan Suleiman, ce era împărat simeţ şi biruitor, nebăgând samă de legăturile hatişărifului au hotărât să facă pe Moldova birnică şi în loc de patru mii galbeni, cari plătea ţara pe an la visteriia împărătească, cu numi de peşchiş, după legăturile întărite dela Poartă, au cerut 10.000 galbeni, cu numi de haraču şi încă mai mult au vrut să îndatoriască pe Domnii Moldovii ca la fiişte cari trei ani să margă singuri la Ţarigrad ca să arăte a lor supunire.

Ačasta atâta de mult au turburat pe Petru Vŏd Rariş de n'au putut să suferi mai mult şi ca să nu să pricinuiaiscă vre o ticăloşie pământului, au fugit în Ţara Unguriască şi n'au primi să fie birnic. Ačasta au dat pricină împăratului turcesc de au intrat cu oşti în Moldova cu mari vrăjmăşie. Toată ţara s'au spăimântat de ačastă primejdie şi s'au bejănit prin locuri pustii şi prin munţi, undi socotind că nu vor putea să scapi au hotărăt să facă paci. Şi aşa cu toţii au trimis soli la Sultan Suleiman, carili ajunsăsi în Sučavă, ca să-l aducă la milostivire. Nici n'au gändit solii milostivirea cu cari au fost primiţi de Sultanul, că îndată au trimis straşnice poronci cătră Paşii săi, cari prădà ţara cu nemilostivire. Ce încă printr'un nou hătişărif au întărit toate legăturile acelui de mai inainte hatişărif a lui Sultan Baiazit. După legăturile de mai inainte Moldovenii au fost slobozi a-ş aleagi Domnu lor. Deci cu priimirea şi cu sfat unit a tuturor de opşte au ales pe Alexandru Vŏd Domn şi l'au pus în scaon, cari s'au întărit îndată şi de Sultanul.

După ačasta Moldovenii n'au fost mai mult supăraţi dela Poartă, păn(ă) în vremea lui Petru Vŏd. Schiopul

la anul 1584 în zilele lui Sultan Murat al treile. Iar atuncea Poarta călcând piste aşăzămănturi au adaos şasă mii galbeni pe lângă peşcheş, numindu-l harač [precum scrie leatopisăţul]. Petru Vvd, neputând primi să să facă începător călcării legăturilor, n'au primit, ce au fugit în Ţara Nemţască, ca să scape de urgia Turcilor.

După fuga acestui Domnu Poarta călcănd aşăzămănturile au făcut Domn pe un Aron, cari fiind străin şi cu totul dat spre împlinirea interesurilor Porţii, fără a băgà-'n seamă pe norod au iscălit la toate legăturile cu cari Turcii au vrut să însărcineză pe norod şi pe ţară. Pre largu arată leatopisăţul ţării tirăniia şi nelegiuirea acestuia. In vremea acestuia la anu 1590 au luat Turcii în stăpânirea lor cetate[a] Tighinea, ce era a Moldovii, cu ţinutu de prinpregiur, călcănd aşăzămănturile.

După domniia acestui Domn, norodul s'au cufundat în ticăloşie şi din cumplirile acestui tiran n'au putut să-şi vie în fire în vremea a 14 Domni, unii aleşi de norod şi alţii trimişi de Poartă şi nu s'au răsuflat păn la anul 1643 în vremea lui Vasili Vvod, cari fiind cu o minte mari şi rară, macar că era dela Poartă făcut, din anul cel dintăi a domniei sali au uşurat norodul, au măntuit pre toţi de opşte şi au socotit să isprăvască ca să aibă norodul iarăş obiceiurile aceli vechi şi să-şi afli dreptăţile şi pravelile sali, cari din pricina răutăţii unora din Domni şi din nesălinţa altora erà să s[ă] stângă în veci. Şi au trimis ca să jăluiască împăratului pentru strămbătăţile č-au tras norodul împotriva aşăzământurilor legate.

Sultan Mehmet ce erà atuncea împărat au ascultat cu milostivire jalobile lor; au hotărât a nu schimbà nemic din legăturile întărite de acei mai înainte de dânsul împăraţi, întărind şi el însuşi cu un hatişarif numai la pont al noulea au schimbat, adică peşcheşul

l'au numit bir, adăogănd suma de zăci mii galbeani pe an, rădicănd șoimii și epile ce cuprindea în celelalte doâ hatișărifuri.

Toate aceste și alti bunătăți č-au făcut acest Domnu au înbielșugat țara și o au împlut de oameni și s'au numit domnia sa fericită, domnind cu paci 15 ani păn s'au pornit vrajbă între Tătarăi din Bugiag, precum pre largul scrie leatopisățul, din cari s'au făcut pradă și robie țării, făcând îndestulă răsipă țărăi. Toate celi hotărăte prin hătișărif s'au păzit neclintit în vremea a cinci domni moldoveni č-au domnit unul după altu-păn la domniia Ducăi Vvod. Iar acest Domn întămlplăndu-s[ă] să nu fie plăcut împăratului l'au scos din domnie și au rănduit în loc pe un Ilie, om slab și cu totul dat spre interes.

In vremea acestuia la anul 1688, împotriva hatișărifului au deosăbit Turcii de Moldova tărgul Reanii cu tot locul den pregiur, unde au făcut și o giamie. Dintr'ačastă vremi rălile urmări s'au înmulțit și Poarta ne mai aducăndu-ș aminte de legăturile hatișărifurilor au început vederat a călcà legăturile. Țara de ce mergea mai mult au început a fi asuprită și călcată supt fel de fel de pricini, fără să mai fie socotită.

Birul a fost atât de adăogit, beilicurile atât de înmulțite și nevoile atât de mari, în cât că lăcuitorii ne mai putând ca să sufere s'au împrăștiat și s'au așezat în Țara Leșască și în Țara Unguriască. Și ačasta iaste pricina cea adevărată de cari s'au pustiit acest pământ.

Poarta n'au lăsat altă măngăeri norodului de cât aleagire Domnilor. Marturi Duca Vvod, Petričaico, Antonie Ros[e]t, Constantin Cantemir și Mihai Racoviță, cari s'au ales de norod. Și apoi supărându-să Poarta pe Mihai Vvod l'au mazilit și au rănduit Domn pe Nicolai Mavrocordat, grec.

[Acad. Rom. Mss. 114].

Copia „Tractaturilor" din manuscriptul lui Antohie Sion fiind diferită de aceia din manuscriptul tatălui său, publicată în Arhiva Românească, ar urma că cele 2 manuscripte, presupuse ca identice, să fie în realitate deosebite. Acestă aparentă contrazicere cred însă că s'ar putea explica astfel. Textul publicat de Kogălniceanu nu este, cum spune el, cel din manuscriptul lui Iordache Sion, din care a luat numai ştirile — folosite în note — despre autor şi întinderea povestirii atribuite lui, ci acela mai desvoltat din condica lui Negruţi (1). Reproducând însă varianta cea mai completă, editorul nu numai că n'a arătat şi deosebirile dintre ele, dar prin lămurirea că n'a luat din condica lui Negruţi de cât continuarea dela 1709 înainte, a lăsat chiar să se înţeleagă că în partea anterioară ele ar fi fost identice.

Comparând textul din mss. Sion cu cele două publicate de Kogălniceanu, se constată uşor că cel dintâiu reprezintă forma cea mai veche a acestei scrieri, modernisată şi amplificată în celelalte. Cuvintele mai arhaice au fost înlocuite pe alocuri cu neologisme: domn cu principe; pământ, ţară cu principat; încheiere, pont, legătură, aşăzământ şi hatişărif cu tractat; soli, solie cu deputaţi deputăţie; pont cu cap; Ţara Ungurească cu Transilvania.

Amplificările, foarte numeroase, au forma unei adevărate prelucrări; în general ele sunt însă mai mult de cuvinte de cât de idei. Un exemplu va arătă deosebirile:

---

(1) In această condică sunt însă şi unele notiţe marginale cari lipsesc la Kogălniceanu, ceeace ne facem să presupunem că Negruţi nu i-a dat chiar condica lui, ci pe aceia de care se servise el.

Mss. Sion	**Condica lui Negruți** [ed. din Arh. Rom].	**Beldiman** [ed. din Letopisețe,] III; 451]
Și fiindcă întru acea vremi Turcii prin izbândile ce făcea în toate părțile și lărgirea biruințelor se arătă cei mai puternici și îngrozise pe toți megieșăi, făcându-se și cu Moldova vecini, Bogdan Vodă, [precum scrie leatopisătul Moldovii] pre învățătura tătâni-său lui Ștefan Vvod... au trimis sol la Sultan Baiazit.	*Știut e de toți cei ce au cea mai mică știință a istoriei* că întru acele vremi, Turcii prin izbândirile *cele minunate*, cari făcuse în toate părțile și prin biruințele *cele răsunătoare, cari necontenit câștigau asupra vecinilor lor*, se arătau cel mai puternic *norod, care făceà să nască în inimile tuturor* groaza armelor sale. Deci făcându-să și cu noi vecini, *prin locurile ce luase cu armele sale, Moldovenii trebuiau negreșit să caute ca să câștige apărare și acoperământ lor* și așa Bogdan-Vodă, *care domnea atunci, cu cea de obște primire a tot neamul,* au trimis la Sultan Baiazit al doilea, *împăratul turcesc, câți-va boeri a pământului.*	*Știut este de toți cei ce au cea mai mică știință a istoriei* că întru acea vreme izbânzele *cele minunate,* cari făcuse în toate părțile și prin biruințele *cele răsunătoare, cari necontenit câștigau asupra vecinilor lor*, se arătau cel mai puternic *norod*, *care făcea să nască în inimile tuturor* groaza armielor sale. Deci făcându-să și cu Moldova vecină, *prin locurile ce luase cu puterea armelor, Moldovenii trebuiau neapărat să caute ca să câștige ocrotire și apărare lor*. Așa dar principul Bogdan, *care domnea atuncea cu cea de obște primire a tot neamul,* au trimis o deputație la Sultan Baiazet al doilea *împăratul turcesc, din boierii pământului*“.

Există totuşi şi o desvoltare mai însemnată şi anume prada ţării de către Tătari în timpul lui Vasile Lupu, amintită numai în copia Sion prin cuvintele: „S'au pornit vrajbă între Tătarăi din Bugiag, precum pre

largul scrie leatopisăţul, din cari s'au făcut pradă şi robie ţării, făcând îndestulă răsipă ţării" şi povestită pe larg după Miron Costin[1] în copia Beldiman [cea din condica lui Negruţi fiind numai o reproducere a aceştia şi nu o variantă).

Scrierea atribuită lui Nicolae Costin s'a păstrat deci în 2 variante: una mai veche transmisă de manuscriptele Sioneştilor şi o prelucrare mai nouă, modernisată, amplificată şi întregită şi cu evenimente din sec. XVIII, cuprinsă în manuscriptul lui Alecu Beldiman, de pe la 1824—25 şi copiile sale.

Examinând însă cu atenţiune manuscriptul lui Antohie Sion, se observă cu uşurinţă că scrierea dela urmă n'a fost copiată tot în 1804, cel puţin în acelaş timp cu letopiseţul lui Neculcea, ci mai târziu. Caracterul de lucrare terminată pe care îl are manuscriptul, odată cu sfârşitul cronicei lui Neculcea, după cum resultă din însemnările şi versurile autorului[2], precum şi deosebirea de scriere, constituesc în această privinţă argumente decisive.

Din aceste observaţiuni se desprind următoarele conclusiuni:

„Tractaturile" atribuite lui Nicolae Costin nu s'au conservat în nici unul din manuscriptele cari cuprind lucrări de-ale acestuia;

2. Cea mai veche copie cari ni le a transmis este posterioară anului 1804.

3. Ea n'a fost reprodusă din originalul după care Sioneştii şi-au copiat manuscriptele, ci a fost luată de aiurea.

---

(1) Letop. I, 318—20.

(2) „Fevr. 6 am început a scrie, Săptv. 14 *am sfârşit* acest leatopisăţ de scris. A. S." Şi mai cu seamă versurile dela urmă:

Eu pre cât scris l'am găsit
atâta l'am şi izvodit.

Mss. 114 cf. Catalogul p. 263.

II.

Să examinăm acum această scriere în comparaţie cu lucrările istorice cunoscute ale lui Nicolae Costin, şi în special cu Letopiseţul său, care începe dela facerea lumei şi merge până la 1601. Fondul „Tractaturilor" il formează cuprinsul hatişerifului dat de Baiazet, logofătului Tăutul, când s'a făcut supunerea pe timpul lui Bogdan III, şi apoi reînoirea lui de către Soliman, după alungarea lui Rareş, şi de către Mahomet IV, la începutul domniei lui Vasile Lupu. Despre un asemenea hatişerif Nicolae Costin n'are nici o cunoştinţă; toată partea privitoare la împrejurările şi condiţiunile în cari s'a făcut închinarea el o reproduce textual din cronica lui Ureche, cu excepţia a 2 mici şi neînsemnate modificări despre cari va fi vorba mai departe. După sfatul pe care Ştefan cel Mare îl dăduse pe patul de moarte fiului său, ca să închine ţara Turcilor, acesta trimite pe logofătul Tăutul ca să îndeplinească actul de supunere şi să ducă birul, în valoare de 10 pungi. De bucurie Sultanul a dăruit acei bani solului, cu cari el a zidit apoi o biserică în satul Bălileştii (¹). In această tradiţiune nu se vorbeşte — după cum vedem — nimic despre hatişeriful dat lui Tăutul, care formează tocmai partea esenţială a „Tractaturilor". Cu atât mai puţin puteà vorbì Nicolae Costin de o reconfirmare a lui in 1538. Presupunerea că cronicarul ar fi putut dobândi aceste informaţiuni mai târziu, după ce 'şi redactase letopiseţul, ceeace l'ar fi şi determinat să alcătuiască o scriere deosebită, trebue înlăturată pentru următoarele motive:

a) Nicolae Costin şi-a scris cronica tocmai către

(¹) Letop. I, p. 179.

sfârşitul vieţei [ca vel logofăt între 1710—1712], după ce 'şi adunase întreg materialul ([1]).

b) Dacă după moartea lui, „Tractaturile" s'ar fi găsit între hârtiile sale, copiate toate din ordinul lui Nicolae Mavrocordat, este foarte probabil că şi ele ar fi fost reproduse, sau cel puţin menţionate în vreunul din numeroasele manuscripte făcute atunci.

Comparând acum între ele *ştirile comune* din letopiseţul lui N. Costin şi scrierea care i se atribue, constatăm o mare deosebire. Cauzele expediţiunei Sultanului Soliman contra lui Rareş, ca şi întreaga desfăşurare a răsboiului, urcarea tributului mai întâiu în 1541 şi apoi în domnia lui Petru Schiopul, sunt povestite cu totul diferit în cele 2 scrieri ([2]).

In sfârşit, împotriva paternităţii lui N. Costin, trebue adus şi faptul că scrierea aceasta, dela început până la sfârşit, este plină de erori grosolane, pe cari învăţatul cronicar nu le-ar fi putut săvârşi. Aşâ s. ex. expediţia lui Soliman s'a făcut în 1530; în locul lui Rareş este numit Alexandru; Petru Schiopul a părăsit ţara în 1584; Aron domneà în 1590, când s'a luat Benderul ([3]); Vasile Lupu se urcă pe tron în 1643 şi a domnit 15 ani; în timpul lui, tributul a fost de 10.000 de galbeni; Târgul Renii s'a luat de Turci in 1688; Duca, Petriceicu, Ruset au fost Domni aleşi de ţară, etc. Este sigur că asemenea lucruri n'au putut fi scrise de Nicolae Costin; a stărui mai mult asupra acestui punct, însemnează a demonstrà evidenţa.

III) Dacă nu putem constatà nici cea mai mică asemănare între letopiseţul lui Nicolae Costin şi „Tractaturile" cari i se atribue, găsim, în schimb, o deplină

([1]) Vezi, Const. Giurescu, Contribuţiuni la studiul cronicilor moldovene, în Analele Academiei Române ser. 2, v. XXX, 283—4.

([2]) Letop. I, 194, n. 3, 197, n. 1, 472.

([3]) Toate aceste date sunt arătate exact la N. Costin. Letop. I, 194 şi n. 3, 197 şi urm., 472, 473.

concordanță între acestea și scrierile lui Dimitrie Cantemir. Numeroase știri sunt cu siguranță împrumutate din Istoria Imperiului Otoman și Descrierea Moldovei. Astfel, cererea de sporire a peschesului și transformarea lui în haraciu, făcută sub Rareș, obligațiunea impusă tot atunci Domnului de a se duce la fiecare trei ani la Constantinopol și refuzul său de a se supune, fugind în Ardeal, luarea Benderului de Turci sub Petru Aron și arderea de către Sobieski la Iași în 1686 a hatișerifului dat lui Tăutul, sunt în mod neîndoelnic luate din aceste scrieri, deoarece nu se află nicăeri aiurea ([1]).

([1]) Istoria Imperiului Otoman, trad. de I. Hodoș, ed. Acad. Rom. I, 273 n. 37 ; Descrierea Moldovei, 10, 14, 15, 47. Pentru a învederà și mai bine împrumutul, reproduc aci pasagiul în care e vorba de sporirea peschesului sub Rareș:

Ist. Imp. Ot. p. 275, n. 40.	*Tractaturile.*
„Turcii s'au și ținut de aceste condițiuni cu toată punctualitatea până pe timpul lui Petru Rareș. Sub domnia acestuia au început a cere un haragiu, adecă o summă mai mare sub titlu de tribut și pretinseră încă de la principe, ca cel puțin odată în trei ani să meargă a-și face închinăciunile sale la pragul sublimei Porți. Petru refuză cu indignare aceste inovațiuni umilitoare, și pentru ca să nu figureze sub numele său calamitățile ce poate ar urmà de aci pentru țară, el a abdicat la tron și s'a retras	„Legăturile cuprinsi în hatișăriful de mai sus arătat au fost foarte păzite de către Poartă păn la anul 1530 [după cum scrie leatopisețul] iar atuncea Sultan Suleiman ce erà înpărat simeț și biruitor, nebăgând samă de legăturile hatișărifului au hotărât să facă pe Moldova birnică și în loc de patru mii galbeni, cari plăteà țara pe an la visteriia înpărătiască, cu numi de peschiș, după legăturile întărite de la Poartă, au cerut 10.000 galbeni, cu numi de haraciu și încă mai mult au vrut să indatoriască pe Domnii Moldovii ca la fiiște cari trei ani să margă singuri la Țarigrad ca să arate a lor supunire. Acasta atâta de mult au

Chiar alcătuirea pretinsului hatişerif dela 1512, in punctele lui principale cel puţin, se întemeiază iarăşi aproape numai pe informaţiuni împrumutate din aceleaşi surse. Tradiţiunea despre existenţa unui hatişerif dat cu prilejul închinării, reconfirmat în urmă şi păstrat în arhivele Moldovei până pe timpul lui Sobieski, precum şi ştirea că tributul a avut la început caracterul unui pescheş sau dar, şi că erà de 4.000 de galbeni, 40 de iepe fătătoare şi 40 de şoimi, le întâlnim pentru prima oară la Cantemir şi numai la el (1).

De asemenea punctele privitoare la recunoaşterea Moldovei de pământ slobod şi nesupus la libertatea religioasă şi libera cârmuire internă după vechile pravile, fără nici un amestec din partea Porţei (2), la îngăduirea acordată de a cumpărà sau construì casă la

la Ciceu, un oraş în Transilvania." turburat pe Petru Vvod Rariş de n'au putut să suferì mai mult şi ca să nu să pricinuiască vre-o ticăloşie pământului au fugit în ţara ungurească şi n'au priimit să fie birnic. Acasta au dat pricină inpăratului turcesc de au intrat cu oşti în Moldova cu mari vrăjmăşie."

(1) Ist. Imp. Ot. I, 98 n. 10 cf. 271 n. 35, 273 n. 37, 274. Deosebirea este numai că numărul şoimilor odată este arătat ca fiind 20 [I, 98 n. 10], iar alte ori 24 [271 n. 35, 273 n. 37].

(2) „Chiar nici Turcii înşişi nu cuteză a negà că Moldova li s'a supus numai ca tributară... Intre nenumărate alte privilegiuri ce se acordau Moldovenilor.. acesta a fost cel mai însemnat.. că Moldova de bună voie şi neconstrânsă de nimeni a oferit supunerea sa imperiului otoman şi chiar pentru aceia voinţa Sultanului este ca toate bisericele lor, riturile religioase şi legile ţării, neatinse să rămână [Ist. imp. Ot. I, 275 n. 40].

Țarigrad și a ridicà acolo o biserică [1], la obligațiunea Domnilor de a asistà pe Sultan cu armată [2], sau la interdicțiunea Turcilor ca să cumpere pământuri, să se stabilească ori să ridice geamii în Moldova [3], sunt luate tot din Cantemir.

Domnia pe viață și libera alegere de către popor a Domnilor, împreună cu dreptul acestora de a ține o armată de 20.000 ostași, sunt dispozițiuni întemeiate pe amintirea stării de lucruri de altădată.

In sfârșit, până și data închinării și hatișerifului este luată din Cantemir. După copia Sioneștilor, supunerea s'a făcut în anul 1412. In amândouă edițiunile lui Kogălniceanu figurează însă anul 1512. Originalul lui Beldiman [Mss. 336] are, ce-i drept, aceeași dată, dar țifra 5, care arată sutele, e o corectură grosolană, făcută de o altă mână — mai în urmă — și cu cerneală diferită, în locul celei primitive, care deși nu se mai poate recunoaște, a fost însă fără nici o îndoială 4, după cum dovedesc toate còpiile manuscriptului lui Beldiman, cari au în adevăr anul 1412 [4]. Corectura se datorește de sigur cuiva, care știind că Bogdan domnește cu un secol mai târziu, a considerat anul 1412 ca o scăpare din vedere, rectificându-l [5]. Autorul acestei îndreptări ar putea fi Negruți, singurul dintre copiștii lui Beldiman care trece în manuscriptul său 1512, sau poate chiar Kogălniceanu. In orice cas, faptul că și manuscriptul lui Beldiman și copiile

(1) Tăutul „a edificat în Constantinopol un palat care până în ziua de astăzi se numește Bogdan-Serai adecă palatul Moldovei, în care este și o biserică dedicată sfântului Nicolae" [Ist. Imp. Ot. I, 271 n. 36].

(2) Descrierea Moldovei, 118.

(3) Ibid. 130—1.

(4) Academia Română. Mss. 23, 55, 110. 566 și 2695.

(5) Mai ales că anul 1512 era admis în unele scrieri ca data tractatului lui Bogdan.

sale, au aceiaşi dată, dovedeşte limpede că nu este o greşală. Anul 1412 a fost însă izvodit tot pe temeiul Istoriei Imperiului Otoman. Printr'o inexplicabilă confusie, Cantemir face într'un loc pe Ştefan cel mare contimporan cu Baiazet I [1389—1402], aşă că supunerea Moldovei către Turci, pe care o aminteşte cu aceeaşi ocaziune (1), a trebuit să se întâmple la începutul secolului al XV. Cum tot el pune, în altă parte, trimiterea lui Tăutul la Sultanul în al şaptelea an al domniei lui Bogdan (2), rezultă astfel că făptuirea supunerii a avut loc cam pe la 1411—1412.

Imprumuturile acestea din Cantemir sunt de altfel aşa de izbitoare şi atât de uşor de recunoscut, încât în unele còpii ale lui Beldiman, se şi indică în note marginale Istoria Imperiului Otoman ca izvorul din care sunt reproduse ştirile privitoare la libertatea religioasă (3), la cârmuirea ţărei după pravilele sale (4), la suma peşcheşului (5), arderea hatişerifului (6), şi luarea Benderului sub Aron (7).

Dar în afară de împrumuturi, Tractaturile cuprind şi o parte orginală, alcătuită însă în întregime din *confusiuni*şi *invenţiuni*. Cele dintâiu sunt rezultatul încercării pe care o face autorul de a stabili cronologia ştirilor fără dată împrumutate din Cantemir, iar celelalte au fost plăzmuite pentru nevoia de a dovedì o anumită teză.

Fixarea expediţiunei lui Soliman în *1530*, alegerea lui *Alexandru* în locul lui Rareş, părăsirea scaunului

(1) I, 62, n.

(2) Ibid. 273 n. 37.

(3) Condica lui Negruţi. Acad. Rom. Mss. 333: Cantimir, Istorie Othom. carte 3-le Suleiman.

(4) Cantemir, Carte 3-le Suleiman.

(5) Cantemir, Carte 3-le.

(6) Cantemir, Istor. Othom. Carte 3-le.

(7) Cantemir, Carte 3; cf. mss. 5 şi 7; v. şi copia publicată de T. Codrescu în Uricar, IV, 225 şi urm.

de către Petru Schiopul în *1584*, luarea Tighinei de Turci în *1590* sub *Petru Aron* şi a Renilor în *1687*, sau urcarea pe tron a lui Vasile Lupu în *1643* şi durata de *15 ani* a domniei lui, sunt confusiuni cronologice, întemeiate pe nesigure şi necontrolate amintiri din cronice, pe cari alcătuitorul nu le aveà de sigur la îndemână, în momentul când scrià.

Ştirile intenţionat plăzmuite tind să dovedească *pe de o parte că îndatoririle Moldovei către Poartă, hotărâte prin hatişeriful dat la închinare la un peşcheş de 4000 de galbeni, 40 de iepe şi 40 de şoimi, au fost reconfirmate fără nici un adaos de Sultanul Soliman, cu prilejul expediţiunii împotriva lui Rareş, rămânând apoi neschimbate până foarte târziu, pe vremea lui Vasile Lupu, când darul a fost transformat în haraciu şi urcat la 10.000 galbeni, iar pe de alta că privilegiul cel mai însemnat al ţărei, libera alegere a Domnilor de către pământeni, a fost respectat de Poartă până la începutul domniei Fanarioţilor* [1709].

Cu privire la origina informaţiunilor de cari s'a servit alcătuitorul Tractaturilor, constatăm deci că singurul izvor istoric pe care s'a întemeiat a fost Cantemir, ale cărui ştiri a căutat să le precizeze prin amintiri nesigure rămase din lectura cronicelor, la care a mai adăogat şi unele fapte pe deaîntregul născocite, cu scopul de a dovedì o anumită teză.

III.

Imprumuturile din Cantemir dovedesc că Tractaturile au fost scrise după ce se publicase Istoria Imperiului Otoman şi Descrierea Moldovei. Cea dintăi a fost tipărită pentru prima oară la 1734 în englezeşte, a doua oară la 1743 în franţuzeşte şi a treia oară în nemţeşte la 1745 [1], iar Descrierea Moldovei

[1] V. prefaţa la ediţiunea Academiei Române p. 35–38.

a apărut întâia dată între anii 1769—71 în două ediţiuni germane [1]. Timpul compunerii se restrânge astfel între 1771, când s'a publicat Descrierea Moldovei şi 1823, data manuscriptului lui Beldiman.

Tendinţa politică a scrierii învederează, pe de altă parte, că ea a trebuit să fie alcătuită într'o epocă de redeşteptare a conştiinţei naţionale, când se agită chestiunea sarcinelor prea mari impuse de Poartă ţării şi cu deosebire alegerea Domnilor de către pământeni. Pe temeiul privilegiilor cuprinse în vechile hatişerifuri, autorul caută să dovedească ilegalitatea sporirei nemăsurate a haraciului şi celorlalte dări, precum şi numirea Domnilor deadreptul de către Poartă.

Dacă în perioada dela 1771—1823 vom izbutì a determinà momentul când în Moldova se manifestă asemenea năzuinţe, vom dobândì în acelaş timp o serioasă indicaţiune pentru aflarea datei când Tractaturile au fost redactate.

In decursul răsboiului terminat prin pacea dela Kuciuc Kainargi, se hotărîse prin mijlocirea Austriei şi Prusiei, întrunirea unui congres lângă Focşani în vara anului 1772. Reprezentanţii puterilor mijlocitoare, Thugut şi Zegelin sosesc la locul destinat congresului, satul Goleştii de jos în judeţul Râmnicul, la o oră depărtare de Focşani [2], la 18/29 Iulie, urmaţi a doua zi de împuternicitul turc Osman Efendi. Delegatul rus, contele Grigore Orlov venise cu câteva zile mai îna-

(1) Ibidem, p. X.

(2) Istoria evenimentelor din Orient, din anii 1769—1774 de biv vel stolnic Dumitrache, publ. de V. A Ureche în An. Acad. Rom. seria 2, vol X, 408; Memoires historiques et géographiques sur la Valachie publiés par M. de B[auer], tipărite la sfârşitul cărţii lui Carra, Histoire de la Moldavie et de la Valachie, ed. 2, Neuchatel 1781, p. 356; Istoria Ţărei Româneşti de fraţii Tunusli, trad. Sion, p. 168; Sulzer, Geschichte des transalpinischen Daciens. Zweiter oder historischer Theil, în manuscript la Acad. Rom. V, 612.

inte și în așteptarea celorlalți își petreceà timpul la vânătoare și în plimbări [1].

Indată după sosirea-i, el primește din partea unei deputațiuni a clerului și boierilor din Țara Românească, formată din mitropolitul Grigorie, episcopul Buzăului, Cozma, arhimandritul Chesarie, viitor episcop al Râmnicului și boierii Nicolae Dudescu, Mihai Cantacuzino, Pană Filipescu, Pantazi Câmpineanu, Grigorie Băleanu, Dumitrache logofătul, Ștefan Topliceanu și Ioniță Bălăceanu, o scrisoare de felicitare, prin care i se atrăgeà totdeodată atenția asupra primejdiilor la cari ar fi expuși, dacă țara ar rămâne și mai departe în stăpânirea Turcilor [2]. După îndemnul lui Orlov ei adresează asemenea scrisori și lui Thugut și Zegelin [3]. „Noi suntem însărcinați, Excelență, spuneau în cea adresată lui Thugut, din partea țării întregi, de a vă heretisi pentru fericita sosire și a vă rugà să întrebuințați toată puterea voastră, *spre a ne păstrà vechile noastre drepturi împotriva încălcării vrăjmașilor credinții. Prințipatele moldo-române au stătut totdeauna slobode supt Domnii lor pământeni,* uniți cu Ungaria și cu Transilvania, de unde au primit totdeauna ajutoare spre a se luptà împotriva deselor opintiri ce făceau Turcii pentru a-i supune. In cele de pe urmă nevoia a silit pe părinții noștri a se predà *supt mari condiții, folositoare și însemnate, pe cari însă tiranii întăi au început a le restrânge, stricând cu to chipul oștirea țării și prin impunerea unei nenumărat rate mulțimi de dări nouă*" [4]. Intr'o a doua scrisoare

---

(1) Stolnicul Dumitrache, p. 408.

(2) Genealogia Cantacuzinilor de Banul Mihai Cantacuzino publicată și adnotată de N. Iorga, p. 485—87.

(3) Stolnicul Dumitrache p. 408; Genealogia, 485.

(4) Genealogia, 487—88. Scrisoarea trebue să aibă aceiași dată ca și aceia adresată lui Zegelin [24 Iulie 1772] care cuprinde numai câteva complimente generale [Ibid. 490—1].

către Thugut își exprimau convingerea că împrejurările de atunci erau foarte favorabile *„pentru a cere din nou vechile noastre drepturi* și a ne pune într'o stare de neatârnare, către care tind toți aceia ce au apucat a-i gusta odată dulceața (1).

La 6 August 1672 deputații adresează lui Orlov o nouă scrisoare, în care după ce amintesc că *învoelile* cu cari strămoșii lor s'au închinat odinioară Porței au fost nesocotite treptat, și țara gemând nu cuteză nici să crâcnească spre a-și cere *vechile sale drepturi*, adaogă că au primit cu bucurie făgăduiala Impărătesei de a scuturà jugul care-i apasă, și s'au purtat către dușmani, ca unii cari aveau să trăiască supt nemijlocita stăpânire a Impărăției Rusești. „Iar dacă vre-o pricină necunoscută nouă ne oprește a gustà fericirea acestei dorite și nemijlocite supuneri la preaputernica Impărăție a Rosiei, și dacă mai este iertat apăsătorilor noștri de mai 'nainte a ridicà glasul pentru a mai cere ceva dela noi, atunci noi, ca dintr'un singur glas al tuturor, vă arătăm desnădejdea de a mai trăi în patria noastră, numai gândindu-ne la tirăneasca lor stăpânire. La aceasta dar cerem hotărîrea înaltei dumitale înțelepciuni de a economisì adecă acele câte ne privesc, *spre a rămâneà slobozi, să ni să deà milostivirea și privileghiul de a dobândì dela înalta dreptate a Impărăției Rusești, Domn de aceiași credință cu noi*, și să fim asigurați supt ocrotirea celor mari trei autocrați: al Rusiei, al Austriei și al Prusiei, mulțumindu-ne a da ceea ce se va găsì cu dreptate, ca un semn al recunoștinții noastre. *Și, pentru*

(1) Genealogia 488—90. In raportul dela 16 Aug. Thugut spune că deputația boierilor „von seite des ganzen Landes um die Stipulirung seiner Freyheit und Unabhängigkeit von der Pforte bey dem gegenwärtIgen Congrès anzuhalten beordert wäre". Eudoxiu de Hurmuzaki, Documente privitoare la Istoria Românilor, VII, 93.

ca să rămână Poarta Otomanicească fără nici un cuvânt, neavând a mai găsì cuvânt că i se face hotărîtă pagubă, noi primim a-i da suma din vechime. Asemenea şi pentru ca să nu mai crează că mai are nici cea mai mică umbră de putere în ţară şi pentru ca să i se ridice orce cuvânt de a mai scrie ţării, sau măcar de a mai călcà turc pe pământ românesc, să aibă să primească aceşti bani dela solii ocrotitorilor noştrii la Constantinopole" ([1]).

Pentru a arătà mai amănunţit drepturile lor şi capitulaţiunile pe cari ele se întemeiau, deputaţii redactează *atunci* şi prezintă lui Orlov la 30 August ([2]) 1772, probabil în urma cererei lui, următoarele acte:

1. Supunerea Ţării Româneşti la Turc [sub Mircea].
2. A doua supunere sau închinare [sub Laiot].
3. Firmanele cari întăresc privileghiurile Ţării.
4. Stricăciunea privileghiurilor şi ruinarea Ţării Româneşti.
5. Despre zahereaua de toamnă şi de primăvară ([3]).

In aceste acte se află pentru primaoară expuse condiţiunile cu cari se făcuseră cele 2 închinări din timpul lui Mircea şi Laiot, a căror amintire fusese conservată de tradiţie ([4]).

([1]) Genealogia, 492—95.

([2]) Stil nou, de oarece Orlov părăseşte congresul la 24 Aug. st. v. [Stolnicul Dumitrachi, p. 409].

([3]) Genealogia, p. 495—508.

([4]) Tradiţia închinării sub Mircea e mai nouă şi o aflăm întâia dată în „Istoriile Domnilor Ţării Româneşti, scrise de Radu Popescu şi atribuite lui Constantin căpitanul Filipescu, ed. Iorga p. 13. „Deci, după ce au făcut Mircea Vodă aceste izbânde, văzând obrăznicia Turcilor, s'au împăcat cu ei şi le-au fost dând *plocon*, pentru ca să se odihnească ţara cu pace". Tradiţia cea mai veche erà că ţara fusese înclinată sub Laiot. Istoria Ţării Româneşti [Cronica cantacuzinească, atribuită Ludescului] ed. Ioanid p. 4; Istoriile p. 25.

Plăzmuirea lor este acum pe deplin dovedită ([1]). Imputernicitul rus n'a făcut însă uz de ele, de oarece peste câteva zile [5 Sept. st. n.] congresul s'a împrăștiat ([2]). Neputându-se ajunge la o înțelegere asupra punctului privitor la libertatea Tătarilor, chestiunea Principatelor nici nu fusese adusă în discuție.

Pe cât de binecunoscute sunt demersurile deputațiunii din Țara Românească pe lângă delegații congresului pentru a obține autonomia, domnul pământean și micșorarea haraciului, pe atât de nelămurită este acțiunea boerilor și clerului din Moldova. Că și din partea lor s'au făcut intervențiuni în acelaș sens, este, prin însăși firea lucrurilor, în afară de orice îndoială. Până la cunoașterea rapoartelor delegaților ruși — izvorul de căpetenie care va lămuri definitiv chestiunea — trebue să ne mulțumim deocamdată cu următoarele știri care confirmă în mod netăgăduit această participare. In scrisoarea Muntenilor către Thugut, amintită mai sus, se vorbește despre drepturile amânduror țărilor: Principatele moldo-române au stătut totdeauna slobode supt domnia lor pământeană. Dintr'un raport adresat de Zegelin la 13 August lui Frederic II, aflăm că pe lângă deputația munteană i se prezentase și una moldoveană spre a-l ruga să stărue la încheierea păcii, pentru îmbunătățirea soartei lor ([3]).

([1]) N. Iorga, Geneologia Cantacuzinilor p. 68 n. 3. Istoriile Domnilor Țării Românești ed. Iorga p. 25, n. 1; Acelaș: Geschichte des rumänischen Volkes, im Rahmen seiner Staatsbildungen, II, 76—77.

([2]) Stolnicul Dumitrache, 409.

([3]) „Übrigens haben sich auch die Landstände der Moldau und Wallachey... bey mir adressiret und um Eurer Königlichen Majestät Vorwort bey dem Friedenschluss gehethen, damit ihr Schicksall bey solcher Gelegenheit erträglich werden möge" N. Iorga, Acte și Fragmente, II, 68. Dacă o asemnnea intervenție nu s'a făcut și pe lângă Thugut, care în rapoartele sale asupra congresului vorbește numai de Munteni, lucrul este ex-

Această mărturie despre acţiunea Moldovenilor, alături de Munteni, pe lângă delegaţii congresului dela Focşani, este, pentru chestiunea noastră, de mare importanţă. Ce poate fi în adevăr mai natural decât să admitem că atunci când boerii munteni plăzmuiau vechile lor capitulaţiuni cu Poarta, Moldovenii, cari lucrau alături de ei, prin aceleaşi mijloace şi pentru atingerea aceluiaş scop, să fi făcut, în ceea ce-i priveşte, acelaş lucru? Ceeace unii căutau să dovedească prin „învoiala“ lui Mircea şi „tractatele“ lui Laiot Basarab, ceilalţi susţineau prin hatişerifurile date lui Bogdan şi Vasile Lupu. Presupunerea că „Tractaturile“ au fost alcătuite cu această ocaziune ne apare astfel foarte îndreptăţită. Există însă o dovadă decisivă că ele au fost scrise înainte de 1774, ceeace dă acestei ipotese valoarea unui *adevăr istoric.*

Tractatul dela Kuciuc Kainargi, încheiat la 21/10 Iulie 1774, conţine în articolul XVI, privitor la Principate, o dispoziţiune rămasă până acum neînţeleasă. Prin alineatul 8 al acestui articol se prevede că după trecerea termenului de scutire, plata haraciului se va face la fiecare 2 ani, prin deputaţi trimişi la Constantinopol şi că orice alte dări, impuse de demnitarii turci peste haraciu, se vor suprimà, Principatele având a se bucurà în viitor de aceleaşi privilegiuri *„de cari s'au bucurat în timpul domniei Sultanului de fericită amintire Mahomed IV, prea iubitul tată al Maiestăţei sale Sultanului“* ([1]).

plicabil: nişte îndelungate certe de graniţă, cari duraseră tot secolul al XVIII, fiind curmate odată cu isbucnirea războiului printr'o ocupaţie brutală, îndreptăţeau boerimea moldoveană să vadă în Austriaci pe duşmanii lor.

([1]) „Ma concedere, che godano quegli stessi vantaggi, de' quali hanno goduto nel tempo del Regno del degno di memoria Sultano Mehmet IV, l'amatissimo *Genitore* di Sua Sultanea Maestà“. Tractatul a fost redactat în limbile italiană, rusească şi turcească. O copie a textului italian s'a tipărit într'o scriere con-

In redacțiunea acestui alineat s'a strecurat o evidentă eroare: Tatăl Sultanului Abdulhamid I, care domneà în momentul când se încheie pacea, n'a fost Mahomed IV (1649—1687), care 'i erà moș, ci Ahmed III [1703—1730] (1). Pentru a se înlăturà această confuziune, în traducerea franceză, autorizată de Ruși, s'a lăsat la o parte numele Sultanului, spunându-se numai că Principatele urmau să se bucure de aceleași avantagii, pe cari le avuseseră *„in timpul domniei defunctului Sultan“* (2). Ințelesul acesta nu se poate admite; interpretarea pe lângă că este arbitrară e și neverosimilă, de oarece e neîndoelnic că, ceea ce se urmărise prin introducerea acestei clauze, erà tocmai o ușurare a sarcinilor și o îmbunătățire a situației, pe care Principatele o avuseseră sub Mustafa III [1757—1773], fratele și predecesorul lui Abdulhamid. In tractat se vorbește de privilegiile din timpul lui Mahomet IV, *tatăl* Sultanului domnitor. Se înțelege că dacă fusese

---

timporană, neaccesibilă la noi, Storia dell'Anno 1772, de unde a fost apoi reprodusă, împreună cu o traducere franceză, autorizată de Ruși, în vol. II al răspânditei colecțiuni a lui G. Fred. de Martens: Recueil de Traités, p. 286—320. (ed. II din 1817]. Traducerea franceză a fost publicată și de d. D. A. Sturza și C. Colescu-Vartic în Acte și Documente relative la Istoria Renascerei României, I, p. 133. La Martens s'au strecurat 2 erori: cifra 2 s'a înlocuit cu 5 [ogni 5 anni în loc de ogni 2 anni] și s'a lăsat pe din afară numele Sultanului Mehmet. Cf. Raicevich, Osservazioni storiche naturali e politiche intorno la Valachia e Moldavia, Napoli 1788, p. 267. In trad. germană la Sulzer op. cit. V, 681—72, iar în franțuzește, din englezește, la Wilkinson, Tableau historique, géographique et politique de la Moldavie et de la Valachie, 1821, p. 200.

(1) Hammer, Geschichte des osmanischen Reiches, ed. 2, 1836, IV, 650 și Geschlechtstafeln und Folgen von Herrschern und Grossbeamten, dela finele volumului p. 689—90.

(2) Martens II, 304; D. A. Sturdza și C. Colescu-Vartic, I. 132. Interpretarea aceasta a fost admisă și de d. A. D. Xenopol, Istoria Românilor, V, 193—4.

vorba de tatăl lui Abdulhamid, atunci în loc de Ahmed III s'a trecut din greşală Mahomed IV. Dacă însă din potrivă intenţiunea celor ce negociaseră tractatul erà ca Principatele să revină în adevăr la situaţiunea pe care o avuseseră în timpul lui Mahomet IV, atunci cuvintele „l'amatissimo genitore“, cari arată filiaţiunea, sunt o scăpare de condeiu în loc de l'amatissimo avo“.

Unde este greşala, de altfel explicabilă prin repeziciunea extraordinară cu care s'a negociat şi redactat tractatul (1), se poate stabilì cu uşurinţă.

Feldmareşalul Rumianţov, după ale cărui instrucţiuni se condusese negociatorul rus prinţul Repnin, anunţând Mitropolitului, la 28 Iulie, încheierea păcii şi dispoziţiunile privitoare la Principate, îi scrie că s'a hotărît ca ţara „să aibă voe să se folosească cu toate acele odihne cu cari s'au folosit *in vremile împăratului Sultan Mehmet*“ (2). Boerii, atât cei din Ţara Românească, cât şi cei din Moldova, referindu-se în petiţiuni ulterioare, la această dispoziţiune a tractatului, vorbesc în totdeauna de privilegiile din timpul lui Mahomed IV (3). Tot astfel se înţelegeà lucrul şi la Constantinopol. In hatişeriful dela 4 Noemvrie 1774, prin care se confirmă Moldovenilor, îndată după numirea lui Grigore Ghica, privilegiile de mai înainte. Sultanul spune că“ după cum *în vremea împărăţiei celui ce lăcueşte în rai prea slăvit strămoşu meu Sultanul Mehmet han* [asupra căruia să fie vărsate repejunele ertării], aşa şi acum se va pune căutare şi silinţă de-apururea la pronomiile şi odihna voastră din

(1) Hammer, IV, 657—59.

(2) V. A. Ureche, Documente dintre 1769—1800, în An. Ac. Rom. ser. 2, Vol. X, 273—5. Scrisoarea mai fusese publicată odată, cu unele greşeli, şi în Arhiva Românească, I, 239.

(3) Uricariul, VI, 420, 422, 453—55; Genealogia, 537.

partea împărăţiei mele şi de către marii mei viziri, cum şi de către înţelepţii mei epitropi" (1).

Este prin urmare bine stabilit că prin tractatul de la Kuciuc Kainargi s'a hotărît, şi, cu toată greşala strecurată în redacţiune, tot astfel s'a şi înţeles în urmă, ca în privinţa Principatelor să se revie la privilegiile pe cari ele le avuseseră pe vremea Sultanului Mahomed IV [1649—1687]. Dar pentru ca Ruşii să stărue a se prevedeà în tractat clauza aceasta în favoarea ţărilor române, a trebuit, fireşte, să fi fost solicitaţi, dându-li-se în acelaşi timp şi unele informaţiuni asupra stării de lucruri de atunci. De cine? In actele prezentate de Munteni la Congresul din Focşani nu se face nicăeri menţiune despre Mahomet IV, sau cel puţin despre relaţiunile ţării cu Poarta pe timpul lui. Ceva mai mult. Numai după încheerea păcii, şi în urma înştiinţării verbale a lui Rumianţov despre înserarea acestei clauze, Mitropolitul şi boierii îi comunică cari fuseseră pe acea vreme situaţiunea şi privilegiile Ţării Româneşti (2). Aşà stând lucrul, nu e de loc probabil ca o asemenea cerere să fi pornit dela ei, căci altfel n'ar fi lipsit să o arăte atunci când prezintaseră privilegiile lor, şi nu erà nevoe să o repete după încheierea păcii, şi încă în mod vădit ca o informaţie comunicată pentru prima oară. Rămân deci Moldovenii şi bănuiala se transformă în convingere dacă reamintim că „Tractaturile" sunt singura scriere în toată literatura noastră istorică, în care e vorba de un hatişerif dat de Mahomed IV, *prin care s'ar fi reconfirmat privilegiile acordate la închinare, cu esceptia pescheşului transformat în haraciu şi urcat la 10.000 de galbeni.*

Enigmatica dispoziţiune din tractatul dela Kuciuc Kainargi se explică: ea fusese stipulată în urma in—

(1) Uricariul, VI, 445.

(2) Genealogia, 537.

terventiunei Moldovenilor şi „Tractaturile" i-au servit de justificare. Scrierea aceasta a trebuit prin urmare să fie alcătuită înainte de 1774. Pe temeiul celor arătate mai sus cred că pot afirmà cu toată siguranța că în timpul congresului dela Focșani. Când contele Orlov, în vederea propunerii pe care aveà s'o facă cu privire la independenţa Principatelor, a cerut celor două deputaţiuni să-i arate cari erau vechile lor privilegii, Muntenii au redactat actele, cari cuprindeau condiţiunile, reconstituite atunci pentru întâiaşi dată, ale celor 2 închinări, din timpul lui Mircea şi Laiot, iar Moldovenii au alcătuit, pe temeiul lui Cantemir şi în vederea năzuinţelor lor, scrierea, atribuită la început pentru mai multă temeinicie lui Nicolae Costin, iar mai târziu intitulată „Tractaturile vechi ale Moldovei cu Poarta Otomanicească". Următorul fapt vine să întărească şi mai mult adevărul acestei conclusiuni: Comparând ideile din Tractaturi cu cele exprimate de Moldoveni după încheerea păcii, găsim între ele o deplină consonanţă. In arzul dela 30 August 1774, trimis Porţii prin spătarul Ioan Cuza şi postelnicul Ienachi Chirica [1], ei se roagă ca „arătând către dânşii prea înalta împărăţie nemărginita ei milă cu îndestulare, să le deà desăvârşit înaltă ascultare la plecatele noastre cereri, cari *au să le arate prin osăbită plecată carte cu pecetile tuturor întărită, în care să cuprind cele vechi ale noastre pronomii.* Şi de vreme ce stângirea memlechetului nostru şi neorânduiala la fieştecare trebi, curge ca din cea dintâiu şi aleasă pricină, pentru că intrà la domnia pământului acestuia străinii şi neispitiţi la chiverniseala acelor pământeşti a noastre trebi şi pricini, încă şi cele adese azluri [schimbări a Domnilor] şi cele unile peste altele adesă mucarereruri ale Domnilor noştri. *Iar cel mai ales temei a aşezării cei vechi*

[1] Uricariul, VI, 427, 429. Stolnicul Dumitrache, 460.

a noastre aftonomii, fiind ca Domnii noştrii să se aleagă păn la sfârşitul vieţii de la pământeni şi să nu se schimbe adesea, nici într'altfel să se supere şi acest fel de rugăciuni ale noastre totdeauna cu nemărginită blândeţe să ascultă, acum cu cucernicie ne rugăm, ca cel mai dinainte Domn al nostru Imirlet Zadea, Grigorie Alexandru Ghica să se orânduiască Domn la domnia pământului nostru“ (1).

Intre „pronomiile cele vechi“ de care se face menţiune, trimise „prin osăbită carte cu peceţile tuturor întărite“ figurau în primul rând dreptul ţării de a'şi alege Domn, care să rămâe în scaun până la sfârşitul vieţei sale şi stabilirea haraciului, ca în vremea lui Mahomet IV, adică tocmai acele privilegii, pentru a căror îndreptăţire şi documentare fuseseră scrise „Tractaturile (2). Ghica a fost în adevăr numit, se înţelege că nu pe baza „pronomiilor“ ci numai prin stăruinţa Ruşilor. Punctul privitor la micşorarea haraciului, de şi prevăzut în tractatul de pace, n'a fost însă adus la îndeplinire. Când Poarta a cerut boerilor să-i dovedească la ce sumă se urcau dările lor pe timpul lui Mahomed IV, ei n'au putut s'o facă. Hatişeriful nu se păstrase, fiind, după Cantemir, ars de Sobieski în 1686. In Condicele de cheltueli nu se găseà nimic, deoarece agenţii dela Constantinopol înaintau socotelile de banii daţi Turcilor, Domnilor şi nu Visteriei, iar cu schimbarea prea deasă a acestora ele se pierduseră. Pentru Ţara Românească cele mai vechi socoteli erau de abia din anii 1766—67 (3). In sfârşit nici în istoriile turceşti, nici în cele creştine nu se făceà vre-o menţiune. In astfel de împrejurări singura speranţă a boerilor, exprimată şi de autorul Tractaturilor, erà că ha-

(1) Ibid. VI, 419—422.
(2) Uricariul, VI, 422.
(3) Bauer, 340 cf. 255.

tişerifurile cu vechile lor privilegii trebuiau să se fi păstrat în arhivele Porţei ([1]). Rezultatul acesta constitue o nouă confirmare a concluziunilor la cari am ajuns cu privire la ştirile pe baza cărora fusese alcătuită scrierea atribuită lui Nicolae Costin.

IV.

In „prelucrarea" din manuscriptul vornicului Alecu Beldiman, textul primitiv al Tractaturilor a fost modernizat, amplificat şi întregit. Autorul prelucrărei a înlocuit, după cum am văzut, unele cuvinte vechi prin altele mai noi şi a refăcut povestirea, dându-i o formă mai dezvoltată. Intregirea, care cuprinde greşeli tot aşa de mari ca şi acelea de care este plină întreaga scriere, priveşte încălcările, în număr de trei, pe cari le-a suferit „tractatul" lui Bogdan, în cursul secolului al XVIII :

1. Sub Mihai Racoviţă, Tătarii din Bugeac, cari erau strâmtoraţi în locurile lor, au cerut dela Domn în 1716, o bucată de pământ, de 32 ceasuri lungul şi 2 latul, pe care el ştiind că şi fără voia sa, tot vor lua-o, le-a acordat-o. Poarta nu numai că nu s'a împotrivit la această cerere, ba a găsit'o chiar îndreptăţită, spre marea pagubă a Principatului ([2]).

([1]) Engel, Geschischte der Moldau und Wallachey, II, 39, după memoriul primit „von einen sachkundigen Manne, der kein Walachischer Eingebohrner ist": Le maggiori speranze de buoni Valachi e Moldavi tutti si appoggiavano sopra l'articolo, dove la Porta si obliga di far loro godere i vantaggi e privilegi, che avevano sotto il regno di Sultan Mahomet IV, ma il bello e che nulla avevano da produrre ne dai loro registri, ne da storie Turche o Christiane, e pretendevano, che i Turchi li rivangassero ne loro archivi".

([2]) In realitate faptul s'a petrecut cu totul altfel: Pe timpul răsboiului dintre Ruşi şi Turci [1711], locuitorii moldoveni din

2. A doua încălcare, săvârşită la 1725, în domnia lui Nicolae Mavrocordat, a fost transformarea cetăţii Hotinului cu ţinutul său în raia, prin care s'a dat ţărei cea mai vătămătoare lovitură, clerul şi boerii fiind lipsiţi de moşiile lor din acea parte, norodul călcat prin necontenita trecere a oştilor şi prin jafurile garnizoanei, iar cheltuelile peste măsură sporite.

3. La aceste răutăţi şi asupreli s'au mai adăogat apoi şi „schimbările cele adesea şi fără de vreme a Domnilor, una din pricinile cele mai mari, cari aduceà ţara în ticăloşie" (1).

In manuscriptul lui Beldiman această prelucrare s'a păstrat, după cum am văzut, la o laltă cu mai multe scrieri privitoare la evenimentele din anii 1821—22. Apropierea nu este întâmplătoare. Răscoala grecească şi cu deosebire sprijinirea ei pe faţă de către Mihai

vecinătatea Bugeagului fugiseră. Două neamuri tătăreşti din apropiere, neavând pământ îndeajuns, intervin pe lângă Hanul Devlet Gherei, ca să stărue la Poartă să li se deà lor locul rămas pustiu, sub cuvânt că ar fi împărătesc. In acelaş timp vornicul Lupu Costachi, care erà închis la Varna, împreună cu Antohie Jora hatmanul şi Macsut postelnicul, din porunca Vizirului, făgădueşte Hanului mai multe sate pe Prut, dintre cari unele streine, dacă va mijlocì să i se deà drumul. Astfel au pus Tătarii stăpânire pe acea întindere de loc, lungă de 32 de ceasuri şi lată de două, pe care apoi Poarta le-a confirmat'o cu condiţie să-i plătească zeciuială. Mihai Racoviţă a intervenit la Constantinopol [1719], ca să-i scoaţă de acolo şi să se restabilească vechiul hotar al lui Halil paşa. Cercetarea care s'a orânduit a dovedit că pământul acela aparţineà în adevăr Moldovei, dar după rugăciunea Tătarilor li s'a lăsat şi mai departe să-l stăpânească, plătind Domnului „zeciuială din roada pământului şi câte un ort de casă pe an şi de stogul de fân un ort şi de pe oi şi de pe alte bucate alăm." In anii următori Tătarii s'au întins însă şi mai departe, din care causă Grigore Ghica [pe la 1729] se plânge din nou Porţii, izbutind a obţine un hatişerif prin care se redà ţării pământul uzurpat în urmă. [Letop. II, 136, 344, 359; III, 138—9, 166].

(1) Letop. III.

Suțu a fost pentru boerimea moldoveană un prilej favorabil pentru a cere Porții înlăturarea Grecilor și domnia pământeană. Chestiunea tractatelor de odinioară și privilegiilor, pe cari ele le consfințeau, apare cu această ocazie din nou la lumină. Dintre multele arzmagzaruri adresate Porții după fuga lui Mihai Suțu [29 Martie 1821] și până la numirea lui Ioniță Sturza [29 Iunie 1822], se cunosc până acum numai două, și în fiecare cererile exprimate se întemeiază pe vechile privilegii ale țării.

In arzul trimis la 28 Sept. prin vornicul Teodor Balș, boerii refugiați la Cernăuți, după ce arată nedreptățile, pe carii le-a suferit țara dela Fanarioți, se roagă a fi scăpați de stăpânirea lor, cerând „să se milostivească către noi prea puternica noastră Impărăție, prin așezământul sfântului său înfrumusețat Hatișerif, *după cel dintâi sfânt așezământ*, ca să aibă țara oblăduirea întru sineși prin pământeni, păzind numirea domnii *și cele dintru început privilegiuri*, cari s'au revărsat țării până acum“ (1).

(1) Publicat pentru prima oară în „Foaia pentru inimă, minte și literatură, din 1840 No. 41, de unde a fost apoi reprodus în Uricar VI, 123 și fără partea dela început în Letopisețe, III, 465--67. Un alt arzmagzar fusese făcut în Iulie [Scrisoarea lui Bucșănescu către Mitropolitul Veniamin Costache, în Constantin Erbiceanu, Istoria Mitropoliei Moldaviei și Sucevei, 163]. Acela despre cari vorbesc boerii într'o scrisoare din Februarie 1822 către consulul rusesc, a fost, probabil, trimis prin Noemvrie—Decemvrie 1821, după ce refugiații au văzut că cel expediat prin Balș n'a ajuns la Poartă După rezumatul pe care-l dau, pare să fi fost foarte interesant: „Ci mai ales în Magzarul am spus expres epocile tratatelor față cu Protectoarea prin patru Hatișerife edate, mulțumindu-ne cu acele prerogative. Numai o singură cerire am adăogit adică: eliberarea noastră de jugul fanariot și să ni se dea guvernarea țărei, ca din vechime, *aducând exemplu epoca supunerei țării la anul 1529, a capitulațiunei*, ca Domnitorii să fie Moldoveni, aducând exemple și tratatul dela Kaenargi la capitul 16 și 8 a acelui cap, în care

După sosirea lui Balş la Iaşi, boerii rămaşi în ţară, aparţinând în majoritate stărei a doua, aflând despre arzul refugiaţilor, fac şi ei unul, arzul ciocoilor, cum îl numeau cei dintâi, în care se vorbeşte despre privilegiile ţării şi călcarea lor de către Domnii fanarioţi, într'un chip care reaminteşte adaosul din prelucrare: „Milostiveşte-te prea puternicule mare împărate ascultă glasurile nevinovatului norod şi hărăzeşte nouă prin înalt vrednic de închinăciuni alt Hatişerif *pronomiile obiceiurilor ce din vechi au avut norodul Moldaviei, care din vreme în vreme s'au pierdut mai de tot fiinţa lor din întrebuinţările cele rele a Domnilor greci, ce au fost orânduiţi oblăduitori pământului*" (¹).

Pentru ca boerii să fi putut vorbì Porţei în 1821 în mod aşa de lămurit, de „hatişeriful dintâiu" de „privilegiurile dintru început" ori de „pronomiile obiceiurilor ce din vechi au avut norodul Moldovei" au trebuit de sigur să le fi cunoscut şi singura scriere în care se aflau erà „Tractaturile", a căror prefacere şi întregire îşi găseşte, ca şi conservarea lor la un loc cu alte scrieri privitoare la întâmplările din anii 1821—22, îndreptăţirea.

Cu câţiva ani mai înainte ca scrierea pe care am analisat'o să fi fost dată la lumină, un publicist francez, Felix Colson, care era în strânse legături cu Câmpineanu (²) şi tinerii români dela Paris (³), din în-

expres Protectoarea Rosie au dispus ca să fie Domnitor din pământeni, după cum pe timpul lui Mohamed IV, să fie şi dragomanii din pământeni" [Erbiceanu, 203].

(¹) Publicat întâiu de Erbiceanu, op. cit. 215 şi mai în urmă de V. A. Ureche, în Documinte relative la anii 1800—1831 în An. Ac. Rom. s. 2, vol. X, 306.

(²) V. articolul lui St. Perieţeanu-Buzău, publicat în ziarul Traian 1869, 151—152, asupra căruia mi-a atras atenţia prietenul meu G. Bogdan-Duică.

(³) Felix Colson, Coup d'oeil rapide sur l'état des populations chrétiennes dela Turquie d'Europe. Paris, 1839. „Plu-

demnul cărora publicase în cursul anilor 1838—1839 mai multe scrieri asupra Principatelor, a tipărit în jurnalul Le National [Noemvrie 1839] un tractat, necunoscut până atunci, al lui Bogdan cu Turcii. Din Le National a fost apoi reprodus de Courrier français în numărul dela 22 Noemvrie 1839 şi de aci de Gazeta de Transilvania [1].

Cuprinsul acestui tractat, deosebit de acela din scrierea alcătuită în 1772, este următorul:

„Tractat încheiat între Soliman, împăratul Otomanilor şi între Bogdan, Prinţul domnitor al Moldoviei, la anul 1513,

I. Impăratul cunoaşte că Moldova s'a înfăţoşat cu a sa bună primire şi fără vre-o împotrivire prin făgăduinţa supunerii către imperiul otoman.

II. Naţia moldoveană se va bucurà ca şi din vechime de ale ei slobozenii fără vre-o supărare şi fără să poată Poarta Otomană să i aducă vre-o piedică; pravilele, obiceiurile, drepturile şi prerogativele acestui pământ vor fi pentru totdeauna nevătămate.

III. Domnitorii slobod vor întrebuinţa stăpânirea lor în acest pământ ca şi mai înainte, fără ca Poarta Otomană să se poată amestecà cu vreun chip, deadreptul sau lăturalnic.

IV. Poarta Otomană asemenea nu se va amestecà nici la un fel de pricină sau gâlceavă particulară, ci Domnitorul cu senatul său vor luà parte la asemenea, fără ca înalta Poartă să poată, lăturalnic sau deadreptul, la orice prilej a face vreo oprire.

V. Moldova va păzì hotarele sale neatinse şi întru toată nestrămutarea lor.

VI. Religia otomană este oprită în toată Moldova.

---

sieurs chrétiens tributaires de la Turquie d'Europe, qui se trouvent à Paris... m'ont engagé à jeter un coup d'oeil rapide sur leur position" p. 3.

[1] No. 5 din 28 Ianuarie 1840.

VII. Nici un mahometan nu va ţineà în Moldova, ca proprietar, nici pământ, nici casă, nici dugheană, nici nu va lăcuì în ţară supt cuvânt de comerţ, de cât pe o vreme prescrisă de Domnitor.

VII. Comerţul Moldaviei va fi slobod pentru toate naţiile neguţătoare, însă Turcii vor aveà protimisire mai mult decât oricare naţie pentru a cumpărà producte din ţară, pe cari le vor negoţia cu bună tocmeală la Galaţi, Ismail şi Chilia, fără să poată a să înaintà mai departe înlăuntrul ţării, fără înadins voia Domnitorului.

IX. Titlul de neatârnată se va păzì cătră Moldova, carele i să va însemnà şi în toate scrisorile ce Poarta otomană ar trimite Domnitorului.

X. Turcii, pe cari îi va trimite Poarta cu scrisori către Domnitorul nu vor trece Dunărea, ci vor stà de cealaltă parte a râului şi vor da depeşele lor la pârcălabul de Galaţi, pentru ca el să le trimită la curierii trimişi de către Poarta Otomană.

XI. Domnitorii naţiei moldovene se vor alege de către staturile ţării şi se vor cunoaşte de către Poartă, fără să poată ea a se amestecà la alegere, sau să povăţuească, sau să aducă cea mai mică greutate ori împotrivire.

XII. Ţara va fi apărată de către Turcia în toate întâmplările, când naţia moldoveană îi va cere sprijinire şi apărare.

XIII. Pentru toate aceste folosuri nu va da ţara Porţii Otomane alta decât un prezent de 4 000 galbeni anual" ([1]).

Asupra provenienţei acestui tractat, apărut într'o vreme când Românii protestau pe baza vechilor capitulaţii, cari le garantau autonomia, împotriva aplicării

([1]) Reprodus din Gazeta de Transilvania, cele 2 ziare franceze, Le National şi Courrier français, neaflându-se în bibliotecile noastre.

în Principate, a convenţiilor comerciale încheiate de Poartă cu celelalte puteri [1], Colson nu da nici o lămurire, afirmând numai că el nu erà cunoscut decât cabinetelor dela Petersburg şi Constantinopol [2].

El însuşi nu-l aflase decât în ultimul moment, deoarece pe timpul când scria cele 2 lucrări asupra Principatelor, apărute la Paris în cursul aceluiaş an [3], nu aveà asupra închinării Moldovei, pe care o pune în 1513 [4], alte ştiri decât acelea din Cantemir, de unde reproduce şi explicaţia perderii tractatului. „Les originaux des traités moldaves avec la Turquie ont été brulés. Le pays n'en a plus ; on pourrait en trouver les textes dans les archives de la sublime Porte [5]. Sursa de unde luase Colson tractatul lui Bogdan o arată, câţiva ani mai târziu (1845), Kogălniceanu într'o notiţă : „Tractatul încheiat la 1512 între Poarta Otomană şi Moldova, care în anii trecuţi s'au publicat

---

(1) Felix Colson, Précis des droits des Moldaves et des Valaques, fondé sur le droit et sur les Traités. Paris, 1839, pag. 5—6. Tradusă şi în româneşte de d-l D. A. Sturdza, sub titlul; Scurtă descriere a drepturilor Moldovenilor şi a Muntenilor fundate pe dreptul gintelor şi pe trataturi. Iaşi 1856. Fermanul prin care se comunică lui Mihai Sturza tractatul comercial cu Franţa, în Hurmuzaki, Documente privitoare la Istoria Românilor, Supl. I, Vol. VI, publicate de D. A. Sturdza şi C. Colescu-Vartic, p. 626—8.

(2) In realitate actul nu erà cunoscut, cel puţin ca un document autentic. Cercetările făcute spre a-i da de urmă în arhivele turceşti, de agenţii Principatelor la Poartă, din ordinul Consilierului de stat rus Mayros, fost inspector general al carantinelor în Principate, n'au dat nici un rezultat. Vezi articolul reprodus din Ost-Deutsche Post, de I. F. Neigebauer în cartea sa: Die staatlichen Verhältnisse der Moldau und Walachei in geschichtlicher Zusammenstellung der auf das öffentliche Recht bezüglichen Verträge. Breslau, 1856, p. 24.

(3) Précis etc. şi De l'état présent et de l'avenir des principautés de Moldavie et de Valachie. Paris, 1839.

(4) Précis, p. 12.

(5) De l'état présent etc. 328.

în Courrier français şi în alte jurnaluri străine precum şi în Gazeta de Transilvania, s'au scos din nişte fragmente istorice... scrise de către Şambelanul Balş, ce zice că au luat copia acestui tractat din Archivele Varşaviei în vremea când se află pe lângă Stanislav Poniatovski, cel de pe urmă rigă al Poloniei" (1). Scrierea lui Balş avea următorul titlu: Fragments de l'état de de la Moldavie depuis qu'elle a été demembrée de l'empire romain, jusque et compris la regne de Stephan dernier prince indépendent de Moldavie" (2). Ea n'a fost tipărită nici odată, şi până acum, dacă se mai păstrează, manuscriptul n'a eşit încă la lumină. Nu cunoaştem prin urmare nici timpul când a fost alcătuită, nici izvoarele pe care se întemeia, nici tendinţa urmărită. Tot aşa de puţin lămuriţi suntem şi asupra autorului: împrejurările în cari ajunsese şambelanul regelui Poniatovski, dacă faptul este adevărat, ca şi întreaga lui viaţă, ne sunt cu totul necunoscute (3).

Transmis în asemenea condiţiuni, tractatul publicat de Colson nu poate să inspire o prea mare încredere în autenticitatea lui. Pe de altă parte şi povestea aflării în Arhivele din Varşovia se prezintă tot aşa de suspectă. Arhivele acestea fuseseră cercetate mai înainte şi au fost şi de atunci încoace de o sumă de scriitori şi în diferite rânduri, fără ca să se fi aflat vreodată cea mai mică urmă de existenţa lui. Costache Negri care avusese un rol însemnat în evenimentele de pe la 1840—48, mărturisea într'o scrisoare adresată unui bucovinean la 15 Februarie 1872, că izvorul de unde Colson luase acest tratat, nu era „binedovedit"(4).

(1) Arhiva Românească, ed. 2, II, 266 n.

(2) Ibid. I, 78. n.

(3) Se pare că-l chema F[ilip]. Vezi Steaoa Dunării din 9 Februarie 1856.

(4) Gazeta Bucovinei, No. 101 din 23 Decemvrie 1883 [semnalat de Duică].

Făcând însă abstracţie de împrejurările în cari s'a aflat şi de felul cum s'a transmis, cuprinsul însuşi al tractatului ne oferă dovada luminoasă a neautenticităţii sale, de oarece se spune că a fost încheiat între *Soliman* şi *Bogdan*, în anul *1513*, când este ştiut că Soliman ajunge Sultan [Sept 1520] peste trei ani şi jumătate dela moartea lui Bogdan [18 Aprilie 1517] şi cu 7 ani mai târziu decât pretinsa dată a încheierii tractatului. Greşeala aceasta se datoreşte lui Cantemir (1), după spusele căruia se şi pusese mai înainte închinarea către Turci pe vremea lui Rareş, şi ea dovedeşte că tractatul lui Colson este în realitate tot aşa de puţin autentic ca şi acela făurit în 1772 (2).

---

(1) Istoria Imperiului Otoman, I, 271—76.

(2) Pretinsa lui aflare în arhivele din Varşovia a fost de sigur inspirată de notiţa cu care Dionisie Fotino însoţise tractatele Ţării Româneşti: „Cuprinderea acestor documente am găsit'o într'o cărticică ce mi-a dat'o fericitul întru memorie Alexandru Văcărescu, carele o posedà dela tatăl său Banu Enache Văcărescu, carele şi acesta le-au căpătat cu mare cheltuială de bani după condicele împărăteşti, pre când se află la Constantinopole“ [Istoria generală a Daciei, trad. Sion, III. 218 n.]. D-l Iorga a arătat că Ienăchiţă nu aveà cunoştinţă de ele [Genealogia, 68 n. 3]. Notiţa o pusese Fotino numai ca să le deà mai multă aparenţă de autenticitate. In Genealogia Cantacuzinilor, care le-a păstrat în forma lor primitivă, aşà cum fuseseră alcătuite şi prezintate Ruşilor, nu numai că nu se spune nimic despre aflarea lor la Constantinopol, dar boerii nici nu le-au prezintat măcar ca còpii după acte originale. „Toate acestea se pot vedeà chiar şi în firmanele ce se făceau şi până în cei de pe urmă ani“ [Genealog. 499]. Nici în 1806, când fraţii Tunusli publică cronica lui Mihai Cantacuzino, nu se ştia nimic asupra originei lor [Istoria Ţării Româneşti de fraţii Tunusli, 66—70], născocită abià în 1818 de Fotino. Următoarele cuvinte ale lui Kogălniceanu, dintr'un articol publicat în Steaoa Dunării din Februarie 1856, pot servì de indicaţiune, pentru a înţelege cum s'a născut apoi — prin imitaţie — povestea că tractatul lui Bogdan s'a aflat în arhivele din Varşovia. „Dacă principatele au dorit de a fi reprezentate la conferinţe am trebuit să aler-

Când şi acesta a fost apoi cunoscut, din scrierea publicată de Kogălniceanu [1845], părerile asupra lor s'au împărţit.

Nicolae Istrati (¹), Neigebauer (²) şi ceeace este foarte curios însuşi Kogălniceanu (³) au considerat ca textul

---

găm la izvoare mai sigure, spre a găsi textul cel adevărat al tractatului. *Şi care izvoare au putut fi mai sigure după arhiva Turciei, decât arhivele Poloniei,ţara cea mai interesată atunce de a cunoaşte legăturile Moldaviei încheiate cu Inalta Poartă?"*.

Pentru a caracteriză atmosfera timpului în care a eşit la lumină tractatul publicat de Colson, reproduc aci următorul pasagiu dintr'o scrisoare pe care Antohi Sion o adresează la 26 Iulie 1840, lui Mihail Kogălniceanu, cu privire la un manuscript în care se aflà Necrologul lui Ştefan cel Mare:

„Odată cu săvârşirea însărcinării pusă mie [de a copià în 1806 acel mss.] am prescris şi pentru mine o copie de pe acel manuscript, pe care l'am avut până la 1831, când după cunoscutele de atunci împrejurări, rădicându-se toate hârtiile din casa mea, între care erà şi acesta, *s'au perdut împreună cu alte interesante documenturi vechi şi noui, între cari am avut şi copia tălmăcirii hatişerifului dat ţării prin Tăutul Logofătul, scris chiar de Miron Logofătul şi iscălit de dânsul.* Pre care după toată stăruinţa ce am întrebuinţat nu le-am putut aflà, rămâind cu neştearsă măhniciune pentru pierderea lor. Acum după ivirea Arhivei Româneşti nădăjduesc că vor reînvià asemenè documente". Arh. Rom. I, p. 101—103.

Deşi Kogălniceanu n'a dat nici o importanţă acestei însemnări, d-l Sbiera, în nişte note comunicate lui V. A. Ureche şi publicate ca Addenda la sfârşitul vol. I al operilor lui Miron Costin, i-a atribuit traducerea hatişerifului dat lui Tăutul [p. 769]. Tot aşà d-l Gâdei în Cronicarii Moldoveni din sec. XVII, pag. 178.

(¹) In articolul „Trăsuri din istoria Moldaviei sau testamentul prinţului Miron I" publicat în Foaia pentru Minte, inimă şi literatură, No. 49 din 8 Dec. 1847 [Nota dela p. 396].

(²) Die staatlichen Verhältnisse etc. p. 22—23. Anul 1513 e păstrat înlocuindu-se numai numele sultanului Soliman cu Selim.

(³) Steaoa Dunării. 1856, p. 54. Se pare de altfel că Kogălniceanu aveà serioase îndoieli asupra autenticităţii amânduror convenţiilor. Răspunzând unei învinuiri pe care i-o adusese

cel autentic al capitulaţiei lui Bogdan pe cel publicat de Colson [1]. Alţii au admis dimpotrivă pe acela din „Tractaturi" fără să conteste autenticitatea celuilalt, care s'ar fi încheiat numai mai târziu. Astfel Istrati, revenind în o scriere apărută în 1856, asupra primei sale păreri, consideră acest tractat ca fiind încheiat în 1529, între Petru Rareş şi Soliman [2]. Părerea aceasta împărtăşită de cea mai mare parte dintre oamenii politici din acea vreme, ca fraţii Ioan şi Dumitru Brătianu [3], Vasile Boerescu [4], etc., a fost combătută cu energie de Constantin Hurmuzachi.

Pornind dela faptul că în acest tractat nu se vorbià nimic de şoimi şi cai şi întemeindu-se pe aserţiunea din „Tractaturi" că hatişeriful lui Bogdan fusese reconfirmat fără nici o schimbare pe vremea lui Rareş şi că tocmai sub Mahomed IV la 1643 s'a renunţat la şoimi şi cai, ridicându-se peşcheşul — transformat

Teodor Codrescu [Ziarul Zimbrul dela 11 Februarie 1856] că de ce n'a preferat convenţia din „Tractaturi" ca cea mai favorabilă Moldovei, el spune următoarele: „Ne pare *rău, foarte rău* [şi fiecare cititor va înţelege pentru ce] că Zimbrul ne sileşte, *mai ales acum*, să intrăm în discuţie cu el despre mai multă sau mai puţină autenticitate a textului tractatului, încheiat de către Moldova cu Inalta Poartă. Numai dar fără de voia noastră sântem siliţi a-i răspunde... Sfârşind o repetăm încă odată ne pare rău că Zimbrul au rădicat o asemenea chestie, cu totul făr de timp."

(1) Admis şi în scrierea „Conferinţele din Paris, Tractatul de pace împreună cu Protocoalele precum şi Tractatele încheiate de România şi Moldova cu Inalta Poartă". Bucureşti, 1856.

(2) Despre puterea legislativă şi privilegiile Principatelor Moldo-Române. Iaşi 1856 p. 17 şi urm.

(3) Cel dintâiu în Mémoire sur la situation de la Moldo-Valachie depuis le traité de Paris [Paris, 1857] p. 60—61. Dumitru Brătianu în Lettres sur le circulaire de la Porte du 31 Juillet 1856, relative à la réorganisation des Principautés. Berlin 1857, p. 12.

(4) România după tractatul de Paris din 30 Martie 1856, Paris 1857, p. 22.

atunci în haraciu — dela 4000 la 10000 galbeni, Hurmuzachi l'a atribuit lui Vasile Lupu. Prin câteva modificări se înlăturau unele greutăţi. Aşa, ţifra de 4000 de galbeni, considerată ca o „licenţă" a celor ce publicaseră actul, a fost schimbată în 10.000, „greşala tipografică" care dăduse în lucrarea atribuită lui N. Costin 1643, îndreptată în 1634, şi pentru ca să existe oarecare asemănare şi cu tractatul lui Bogdan, fixat tot atunci la 1511, a cărui reconfirmare se pretindeà că este, articolul 1 a fost lăsat la o parte, înlocuindu-l pur şi simplu cu articolul 1 din acesta. Cu asemenea îndreptări şi schimbări, pentru a căror potrivire Hurmuzachi avusese, cum spune singur, „multă bătae de cap", tractatul din 1513, încheiat între Bogdan şi Soliman „după copia făcută de şambelanul Balş în arhivele Varşoviei", se transformă în tractatul din 1634 al lui Vasile Lupu cu Mahomed IV, care însă n'a ajuns Sultan decât în 1648, fireşte, după aceiaşi copie(¹). In această formă, cele 2 acte au fost apoi publicate

(¹) Pentru toate aceste lucruri v. „Insemnările" trimise de Hurmuzachi lui Ioan Maiorescu, în corespondenţa dintre ei, publicată în Convorbiri Literare, An. XLI, No. din August—Decemvrie. Rezumatul cercetărilor sale îl expune Hurmuzachi în nota cu care însoţeşte tractatul lui Vasile Lupu în Buletin: „Unii au atribuit acest tratat lui Petru Rareş, însă fără cuvânt: 1) pentru că după încredinţarea ce aflăm în istoricii indigeni [Ureche, Cantemir, Neculai Costin]. Petru Rareş au preferit a părăsi tronul decât să primească prefacerile tratatului lui Bogdan, cerute de Sultanul Soliman; 2) pentru că Sultanul Soliman, după venirea sa în Moldova, au întărit fără vre-o prefacere tratatul lui Bogdan din 1511 [vezi mai sus citata scriere a log. Neculai Costin], 3) pentrucă mai jos citatele cuvinte din monografia lui Neculai Costin despre tratatele Moldovei cu Poarta Otomană, nu lasă nici o îndoială, cum că prefacerea Art. 9 al capitulaţiei lui Bogdan, precum se vede în tratatul de faţă, adică sporirea sumei de 4.000 galb. la 10.000 galb. şi desfiinţarea dărei de şoimi şi de epe, au urmat tocmai în epoha lui Vasile Lupul, şi anume în anul întâiu al domniei lui [1634].

în No. 1 din Buletinul ședințelor Adunărei ad-hoc a Moldovei" [Iași, 1 Octomvrie 1857] al cărui redactor era Hurmuzachi [1].

V.

Am stabilit în ce împrejurări și pe temeiul cărui izvor s'au produs tractatele Moldovei cu Poarta. Ne rămâne să examinăm dacă cuprinsul actelor făurite în 1772 și 1839 corespunde, și în ce măsură, adevărului istoric, așa cum se desprinde din izvoarele cunoscute până acum. Chestiunea se reduce în realitate la a cercetà valoarea arătărilor lui Dimitrie Cantemir, sursa de căpetenie, și am puteà spune chiar singura sursă, pe care ele se întemeiază. Pentru aceasta este însă necesar să vedem mai întâi care era tradițiunea istorică internă, anterioară lui Cantemir, asupra primelor legături cu Turcii.

Două dintre vechile cronice slavonești din Moldova, Cronica Moldopolonă [1359—1566] și Cronica Anonimă [1359—1504] conțin știrea că haraciul s'a început a se plătì Turcilor în domnia lui Petru Aron [1455-57]: „In anul 6962 [=1454] s'au făcut domn Bogdan Voevod, fiul lui Alexandru Voevod. Domnit-au 2 ani și l'au tăiat Petru Voevod cel poreclit Aron, la Răușeni. Acesta au domnit apoi 2 ani. *In zilele acestui Voevod începură Moldovenii a plătì bir Turcilor*" [2]. Și în cea de a doua: «Iar Petru Voevod au domnit 2 ani. *Sub el au început a se da bir Turcilor*" [3].

---

(1) Reproduse apoi și în Colecțiunea de Acte și Documente relative la Istoria Renascerei României, de D. A. Sturdza și C. Colescu-Vartic, Vol. I, 4.

(2) I. Bogdan, Vechile cronice moldovenești până la Ureche, 224.

(3) Ibid. 238—39. Cronica și analele putnene și Letopisețul dela Bistrița [I. Bogdan, Cronice inedite atingătoare de Istoria Romanilor] nu cuprind această știre.

Constatăm deci că în cele dintâi însemnări istorice, contimporane sau aproape contimporane cu faptele povestite, închinarea către Turci, caracterizată prin plata birului, este pusă pe timpul lui Petru Aron. Ureche reproducând în cronica sa, scrisă cu aproape 2 veacuri în urmă [1646—47], cuprinsul vechilor anale, transcrie, fără nici un adaos nou, și știrea despre închinarea țărei sub Aron (1). Dar în cronica lui mai este vorba și de altă închinare, săvârșită după îndemnul lui Ștefan cel Mare, de către fiul său Bogdan, prin mijlocirea logofătului Tăutul (2).

„Iar când au fost [Ștefan Vodă] aproape de săvârșenia sa, chemat-au Vlădicii și pre toți sfetnicii săi, boiarii cei mari și alți toți câți s'au prilegit, arătându-le cum că nu vor putea ținea țara, cum o au ținut el, ci socotind din toți mai puternic pre turc și mai înțelept au dat învățătură să se închine Turcilor... Bogdan Vodă dacă stătu la domnie gândi să-și întărească lucrurile întâi cu vecinii și să-și arate nume bun. După învățătura tatâne-său, a lui Ștefan Vodă, trimis'au la Impărăția Turcilor pre Tăutul logofătul cel mare, cu slujitori, pedestrime, dărăbani de au dus

(1) „Acest Petru Vodă Aron au început și au izvodit a da bir Turcilor" Letop. I, 151. Kogălniceanu a atribuit lui Eustratie Logofătul, următoarele cuvinte, cu cari se termină în unul din manuscripte domnia lui Bogdan: „Scrie la un letopiseț vechiu sârbesc de Azarie călugărul izvodit, precum în zilele acestui Bogdan Vodă s'au început a da dajde Turcilor, și pentru aceia ne-au numit Bogdani până astăzi. Acest Bogdan Vodă este tatăl lui Ștefan Vodă cel bun" [Letop. I, 149, n. 2]. Mss. acesta, astăzi No. 174 dela Academia Română, cuprinde însă cronica lui Simion Dascălul. Adaosele scoase din letop. lui Azarie se datoresc unuia din copiști, de oarece nu se află în nici unul din celelalte mss ale lui Simion Dascălul [Mss. 169, 2506]. Confuzia lui Azarie este de altfel ușor de explicat.

(2) Reproduc pasagiul după unul din mss. lui Simion Dascălul [Mss. 174 dela Acad. Rom].

birul 10 povări (1) de bani și s'au închinat cu toată țara la Sultan Suleiman (2), împăratul Turcilor. Iar Impărăția de bucurie mare cu dragoste i-au primit și au dăruit toți banii Tăutului logofătului celui mare și i-au adus în țară și au zidit pre acei bani o sfântă biserică în sat în Bălilești (3), ce iaste la ținutul Suceavei și trăiaște până astăzi".

Mai înainte de a arătà care poate fi originea acestei știri nouă asupra închinării, trebue să amintesc că cronica lui Ureche nu ni s'a transmis în forma ei primitivă, ci numai în 2 redacțiuni interpolate, una mai veche a lui Simion Dascălul [circa 1650—1670] și o alta mai nouă, pornind însă tot dela aceasta, a lui Nicolae Costin [1710—1712] (4). Siguranța cu care Kogălniceanu a restabilit textul primitiv și căreia se datorește în parte că până astăzi n'avem încă o ediție critică a lui Ureche, s'a dovedit în urma observațiunilor resultate din cunoașterea unui număr mai mare de manuscripte, că n'a fost îndreptățită. Ediția sa cuprinde unele lucruri cari în mod vădit aparțin adnotatorilor. Printre acestea d. Iorga înclină a vedea și pasagiul despre închinarea la Turci pe cari îl atribue cu dreptate lui Simion Dascălul (5). Oricine l'ar

(1) La Kogălniceanu [Letop. I, 179] pungi.

(2) Pe margine notița: „Poate să o fi închinat la Sultan Baiazit că el [a] fost pe acea vreme împărat" pe care Kogălniceanu o atribue lui Simion Dascălul [Letop. I, 179, n. 3]. In realitate ea nu poate fi a acestuia deoarece nu se află și în celelalte manuscripte [No. 169, 2506 etc.], ci aparține sau lui Constantin Vladulovici, care a transcris cronica în 1726, sau copiei făcută în 1712, de care el se servise [I. Bianu, Catalogul manuscriselor la No. 174].

(3) Recte: Bălinești.

(4) St. Orășanu, Cronicarii moldoveni din sec. al XVII. Recenzie publ. în Convorbiri Literare, 1899, p. 729—730 și N. Iorga, Ist. Lit. Rom. II, 548 și urm.

(5) N. Iorga, o. c. II, 567. Argumentele sunt următoarele 2: 1) nu e arătată proveniența știrilor, cum face Ureche, 2) pasa-

fi scris însă, Ureche sau Simion Dascălul, şi întru cât distanţa de timp care-i separă nu e prea mare, lucru e pentru chestiunea noastră de mică însemnătate, sigur e că ştirea închinării sub Bogdan, prin solia lui Tăutul, care nu se află nici în letopiseţele slavone anterioare, nici în cronicarii străini, a fost luată din tradiţie, unde ea se conservase, cum a observat d. Iorga (1), în legătură cu zidirea bisericei din Băiineşti de Tăutul, tot aşa cum s'au conservat atâtea alte tradiţiuni, asupra întemeierii unora dintre cele mai însemnate lăcaşuri bisericeşti. Dela legenda banilor cu cari a fost construită biserica au pornit apoi anecdotele relative la audienţa Tăutului la Vizirul, când trăgându-i ciubotele a rămas numai în ciorapi, neavând „mestii la nădragi" (2), sau cerând să-i aducă cismele în sala de audienţe (3) şi închinând la cafea, pe care a sorbit'o dintr'o dată, pentru Impăratul şi Vizirul (4).

Intre cele 2 ştiri asupra închinării din redacţiunea lui Simion Dascălul, cea veche istorică şi cea nouă tradiţională, există însă, dacă nu o contrazicere, cel puţin o nepotrivire. Inchinarea din urmă nefiind arătată ca o reînoire sau întărire a aceleia din timpul lui Petru Aron, urmă că ţara se supusese în 2 rânduri. Fără să caute a înlătură această lipsă de concordanţă, Nicolae Costin adaogă un element nou la cele ce se aflau în cronica pe care o amplifică, şi introduce unele mo-

---

giul nu se află într'o versiune neinterpolată a lui Ureche. Manuscriptul la care se referă d. Iorga e No. 59; sfatul dat de Ştefan se află totuşi, dar nu la locul lui şi cu aparenţa unei interpolări [f. 181], ceeace se dovedeşte de altfel prin mss. 1445, 2601 şi 3039, unde lipseşte cu totul.

(1) Geschichte des rumänischen Volkes, I, 366, n. 1.

(2) Letop. II, 182.

(3) D. Cantemir, Ist. Imp. Ot. I, 271, n. 36.

(4) Letop. II, 182.

difícări. Astfel el înlocueşte ştirea laconică a vechilor anale despre începutul haraciului sub Aron, cu o alta mai desvoltată şi mai precisă, deşi identică în fond, pe care o află în cronicarul polon Cromer. „Şi zice [Cromer]: Şi acest Petru Vodă din sfatul boerilor săi într'acelaş an [6963/1455] au trimis solii săi la Sultan Mehmet, împăratul turcesc, de au legat bir, pre an 2000 galbeni, răspunzând Leşii că nu pot da ajutor Domnilor din Moldova, fiind învăluiţi cu oşti asupra Pruşilor" ([1]).

Introduce apoi în pasagiul privitor la cealaltă închinare 2 modificări, înlocuind numele Sultanului Soliman cu Amurat, ceeace însemnă înlocuirea greşelei celei vechi prin alta nouă, şi schimbând suma birului din 10 *poveri* de bani, care nu mai avea înteles pela sfârşitul secolului al XVII, în 10 pungi de bani ([2]).

Acestea sunt ştirile cari se puteau culege din cronicele moldoveneşti la începutul secolului al XVII, asupra supunerii Moldovei către Turci.

Pornind dela ele, Cantemir caută să *precizeze* tradiţiunea închinării sub Bogdan, singura pe care o cunoaşte, arătând în mod amănunţit împrejurările în cari a avut loc şi condiţiunile cu cari s'a încheiat. Inchinarea s'a făcut după sfatul lui Ştefan cel Mare, care

---

([1]) Letop. I, 150, n. 2. Pasagiul din Cromer este următorul: „Indidem [in arhiva regală din Cracovia, unde aflase jurământul din 6963, al lui Petru Aron către regele polon] autem comperimus, hoc anno hunc ipsum palatinum una cum consiliariis suis misisse oratorem ad principem Turcarum Mahometem, ut pacem ab eo duum millium aureorum tributo redimeret. Nam is post subactum Constantinopolitanum imperium vehementer vexabat Valachiam et distinebantur tunc Poloni bello Prussico, ne sociis et clientibus opem ferre possent". Martini Cromeri Varmiensis Episcopi, Polonia sive de origine et rebus gestis Polonorum libri XXX. Coloniae Agripinae, 1589, c. XXIII, 557.

([2]) Letop. I, 179, n. 3.

văzând progresele Turcilor sub *Soliman Magnificul*, o recomandă fiului său şi boerilor într'o lungă cuvântare retorică. Pe când Sultanul se află în Ungaria, Bogdan trimite înaintea lui, *în al 7-lea an de domnie*, [1511] pe logofătul Tăutul [mort în 1511](¹), ca să-i ofere supunerea. Solul moldovenesc *este primit în cetatea Buda, pe care Turcii tocmai o cuceriseră* [9—14 Sept. 1529(²)]. Condiţiile pe cari le propune ca ţara să plătească un pescheş sau dar anual de 4.000 de galbeni, 40 cai şi 24 şoimi, păstrându-şi neatinse „bisericile, riturile religioase şi legile sale" au fost primite cu bucurie de Sultan şi întărite printr'un hatişerif care s'a trimis Domnului. La reîntoarcerea lui Soliman din Ungaria [pe la sfârşitul lui Octomvrie 1529, pleacă din Buda(³)], Bogdan [mort în 1517 (⁴)] îi iese înainte la Sofia, aducându-i pescheşul. Sultanul îl primeşte cu cinste, dăruindu-i un caftan şi o cucă împodobită cu pietre scumpe şi întărind printr'un nou hatişerif legătura încheiată la Buda. După Bogdan s'a şi numit Moldova de către Turci Bogdania. Hatişerifurile s'au păstrat în arhivele ţării până în anul 1686, când din ordinul regelui polon Sobieski au fost arse în public în Iaşi. Condiţiunile stabilite la început au fost respectate până pe timpul lui Petru Rareş. Turcii cerând atunci urcarea pescheşului şi transformarea lui în haraciu şi impunând Domnului îndatorirea ca la fiecare trei ani să meargă la Constantinopol, ca să se închine Sultanului, *el refuză şi se retrage în Ardeal*, la Ciceu. Cu toate acestea *Ştefan cel tânăr, care a fost ales în locul său*, a con-

(¹) Letop. I, 184. Piatra funerară publicată de Melchisedec, după desemnurile pictorului Bucevski, în „Notiţe istorice şi archeologice" p. 293, are anul 7009. D-l Ioan Bogdan a binevoit să-mi comunice părerea d-sale, că trebue să fie o greşală de lectură în loc de 7019.

(²) Hammer, o. c. II, 67—8.

(³) Ibid. 75—6.

(⁴) Letop. I, 186.

simţit să ridice tributul la 12.000 galbeni (1). Pentru a ne face o idee deplină de valoarea afirmărilor lui Cantemir, trebue să mai amintesc că pe Ştefan cel Mare îl arată odată ca contimporan cu Baiazet I [1389-1402], care face împotrivă-i expediţiunea terminată prin lupta dela Războieni (2), iar altă dată ca trăind pe vremea lui Soliman Magnificul [1520—156] (3), şi că deşi închinarea s'a făcut sub Bogdan, începutul plăţii haraciului îl pune totuş, într'alt loc, sub Petru Rareş (4), despre care nu ştie de altfel nici când a domnit, şi nici măcar că expediţia lui Soliman din 1538 fusese îndreptată împotriva lui (5). In această confuziune haotică, care dovedeşte că atunci când scria Istoria Imperiului Otoman, Cantemir nu aveà la îndemână nici o cronică moldovenească (6), şi nu posedà despre trecutul ţării peste care domnise, decât cunoştinţe absolut vagi, orice încercare de a da o interpretare afirmărilor sale şi a căutà în ele un înţeles istoric, este zadarnică. Voind să precizeze tradiţiunea orală, înregistrată în cronice abia în a doua jumătate a sec. al XVII, despre închinarea la Turci prin mijlocirea lui Tăutul, el *inventează* cu o lipsă de scrupul uimitoare o serie de evenimente şi împrejurări, fără nici o legătură cu realitatea istorică. De altfel tradiţiunea însăşi pe care se întemeiase nu porneà dela un fapt real. Construirea bisericii din Bălineşti, cu banii primului haraciu trimis de Bogdan, pe cari Sultanul i-ar fi dăruit lui Tăutul, este o legendă.

---

(1) Ist. Imp. Ot. I, 271—76, n. 36, 37, 40. cf. 62, n. 1 şi 98 n. 10; 158, n. 59.

(2) Ibid. 61—63.

(3) Ibid. 272, n. 37.

(4) Ibid. 98—99, n. 10.

(5) Ibid. 295—97.

(6) „Analele Moldaviei“ la care se referă uneori [Ist. Imp. Ot. I. 272, n. 37; 295, n. 83 etc.], le citează totdeauna din memorie.

Această biserică este și astăzi în ființă. Ajungând cu timpul în ruină, ea a fost reînoită în anul 1721 de către Calist, Episcopul Rădăuțului și Dimitrie Macri, staroste de Cernăuți ([1]). Pizania cea veche a întemeietorului se află încă în zidul din afară, dar după o mărturie, pe care nu știu ce temeiu se poate pune, din ea nu s'ar mai puteà descifra decât doar anul și luna: 6 Decem. 7007 ([2]). Pe la mijlocul secolului al XVIII inscripția erà însă în bună stare. Un bun cunoscător de slavonește și zelos copiator de letopisețe, preotul Iosiv Luca, călugărit mai târziu sub numele de Ioasaf ieromonahul, a citit'o pe atunci în întregime. Copiind apoi pe la 1760 un letopiseț, el a adăogat la sfârșitul pasagiului, unde se vorbeà de repararea bisericii, următoarele cuvinte: „Iar pre zidul bisericii iaste scris, cum că acea sfântă biserică din Bălinești iaste zidită de Ion Tăutul, mareli logofăt în zilele lui Ioan Ștefan Voevoda, în anii dela facerea lumii 7007, care vrând să adeverești, iubite cetitoriule, să citești că viderea arată adevărul" ([3]).

([1]) In mss. 253 [Acad. Rom.] după pasagiul referitor la construirea bisericei, se află următorul adaos: „Acea biserică din multe răscoale ce s'au întâmplat acestui pământ pentru a noastre cumplite păcate, au fost sosit până a să risipire și văzându-o acel de mai sus pomenit chir Calistru, Episcopul Rădăuțului, fiind îndemnat dintru a sfântului Duch putere, împreună cu Dumnealui Dimitrie Macrii biv vel ban, starosti ot Cernăuți, socotind că este de obște a țărăi, precum s'au zis mai sus, că sânt dăruiți banii di Soltan Murat Tăutului logofătului, cari bani au fost a țarăi noastre, n'au lăsat'o la răsipă, ci de a sa bună voe, împreună cu toată cheltuiala au acoperit'o și pe unde au fost și răsipită o au tocmit'o, în zilele prea luminatului nostru Domn Io Mihai Racoviță Vodă, vlto de la Adam 7229, msța Mai 12, cari având să adeverești, iubite cititorule, cearcă că viderea arată adevărul". Cf. și mss. 503.

([2]) Marele Dicționar Geografic al României, la cuvântul: Bălinești.

([3]) Acad. Rom. Mss. 252.

Cunoscând data sigură a întemeierii bisericii, preotul Iosiv Luca, într'un adaos pe care îl face în altă copie, se îndoià, şi din punctul de vedere dela care plecà cu drept cuvânt, că ea ar fi fost zidită cu banii haraciului, aduşi de Tăutul din partea lui Bogdan. Şi întorcându-se [Tăutul] dăruit din Ţarigrad aşà scrie letopiseţul, cum cu acei bani să fi zidit biserica în sat la Bălileşti . . . Dar în zidul bisericii scriià cum că în anul 7007 au zidit biserica în zilele lui Ştefan Vodă şi după aceea încă au mai domnit Ştefan Vodă cel bun cinci ani, până la anul 7012. Ce cu ce bani au zidit, Dumnezeu să-l odihnească la împărăţiia cea cerească, că bună biserică au făcut de i-au rămas întru vecinică pomenire“ (2).

Considerând ca adevărată tradiţiunea despre închinarea ţării la Turci sub Bogdan, Luca erà nevoit să pună la îndoială pe cea privitoare la origina banilor. Şi tocmai aceasta erà, cred, cea mai importantă. In adevăr tradiţiunea se compune din 2 elemente, dezvoltate succesiv: unul primitiv care este, incontestabil, cel principal, că Tăutul îşi zidise biserica cu banii dăruiţi de Sultan, şi un altul format în urmă pentru a servì de explicare acestuia, că dania se făcuse cu prilejul închinării către Turci, săvârşită în domnia lui Bogdan. Probabil că această explicare nici nu e de origină populară. Dar din momentul ce faptul material dela care a pornit întreaga tradiţie, construirea bisericei de Tăutul, este anterior domniei lui Bogdan, partea mai nouă a acestei tradiţiuni nu mai poate fi considerată ca având un substrat istoric real, în înţelesul unei închinări a ţării sub Bogdan, chiar dacă n'ar trebuì interpretată decât ca o reînoire a unei legături mai vechi. Spre a puteà deosebì acest substrat istoric, dacă în adevăr există, de cel legendar a cărui formare vom încercà

(2) Ibid. 254, f° 67.

apoi s'o explicăm, o scurtă expunere a împrejurărilor în cari s'a făcut închinarea Moldovei către Turci şi a relaţiunilor următoare până în domnia lui Bogdan, este necesară.

VI.

Cea dintâi atingere cunoscută dintre Moldoveni şi Turci se întâmplă pe timpul lui Alexandru cel bun. După ce Turcii ajută în 1420 pe Dan II să ocupe tronul Ţării Româneşti, atacă apoi Moldova, asediind Cetatea-Albă. La repetatele cereri de ajutor, pe cari Alexandru le adresează regelui Polon, acesta pregăteşte o expediţie, pe care avea s'o conducă fratele său Vitold, marele duce al Litvaniei. El însuşi se hotărîse să aştepte în părţile sudice ale regatului, pentru ca în caz de primejdie să meargă în persoană în ajutorul voevodului. Asemenea pregătiri făceà şi împăratul Sigismund (1). Expediţia însă nu s'a făcut pentru că Turcii au părăsit asediul. Dacă fuseseră respinşi, ori se retrăseseră în urma unei înţelegeri, nu ştim ; împrejurările de mai târziu vorbesc pentru presupunerea din urmă. De acum înainte Turcii nu numai că nu reînoesc atacul din 1420, ceeace s'ar fi întâmplat, probabil, în cazul unei neizbânde, dar dimpotrivă apar în bune relaţiuni cu Domnul Moldovei. Când Dan II, care trecuse de partea Ungurilor, este alungat in 1426 de Radu Praznaglava, ajutat de Turci, el denunţă împăratului Sigismund alianţa care ar existà între aceştia şi Alexandru cel bun. Impăratul comunicând la rându-i ştirea regelui polon şi marelui duce al Litvaniei, acesta îşi exprimă părerea că Domnul Moldovei ar trebui înlăturat (2). Trei ani mai târziu

(1) N. Iorga, Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţei-Albe, 80-81.
(2) Ibid. 84—5.

Alexandru declară că nu poate ajutà pe Sigismund contra Turcilor, iar acesta îl acuză faţă de Vitold că a făcut alianţă cu ei şi cu Hanul (¹). In 1430—32 pe timpul legăturilor cu Vitold şi Svidrigaillo şi răscoalei contra Poloniei, Alexandru este iarăşi arătat că s'ar fi închinat Turcilor (²). Situaţiunea rămâne neschimbată şi sub urmaşii săi. Pentru a puteà răsturnà pe fratele său Ilie, Ştefan, care se refugiase în Ţara Românească, se adresează în 1433 Sultanului dela care obţine ajutor (³). In toată domnia lui [1433—1447], ca şi în timpul luptelor următoare pentru tron, Turcii nu manifestă nici un fel de duşmănie contra Moldovei.

Dar singurul mijloc prin care un stat vecin mai mic puteà atunci să-şi asigure liniştea din partea Turcilor, era să recunoască puterea Padişahului, plătindu-i tribut ori trimiţându-i daruri. Prietenia sau alianţa cu Turcii nu poate avea, când e vorba de vecini mai slabi, altă însemnare. Tributul începând a se plătì numai din 1456, trebue să admitem că până atunci Domnii Moldovei dobândiseră prietenia Turcilor prin *daruri*. Când ni se spune că Alexandru cel bun a făcut pace sau şi-a închinat ţara Sultanului şi că fiul său Ştefan obţine tronul cu ajutor turcesc, şi când apoi în toată perioada dela 1420—56 nu întâlnim acte de duşmănie din partea Turcilor, singura explicare posibilă este aceasta. De altfel e şi natural ca atunci când lumea creştină răsunà de biruinţele Turcilor, Domnii Moldovei să fi căutat o apropiere, trimiţând

(¹) Ib. 88—90.

(²) Ib. 90; I. Ursu, Relaţiunile Moldovei cu Polonia, până la moartea lui Ştefan cel mare, 48—49.

(³) Ib. 92; cf. Dlugosz, Historia Polonica, Lipsiae, 1712, c. XI, 640: „Stephanus autem fraterno conspectu fugiens ad montanosque perveniens, sibi illos in brevi [erat enim ingenium ad omnia promptus] conciliavit, sed a Turcorum Caesare, petito et obtento in gentibus subsidio, in Valachiam rediit".

daruri Sultanului. Cu aparenţa de supunere pe care ele o îndreptăţeau, înţelegem şi învinuirile aduse lui Alexandru cel bun şi atitudinea Turcilor, cari, deşi aveau Ţara Românească birnică, nu încearcă totuş dela început să aducă şi Principatul vecin, întru toate asemănător, în aceeaşi situaţie. Două mărturii documentare vin să confirme această părere: In cuvântarea pe care solul regelui Cazimir o ţine în 1454 înaintea împăratului şi a dietei din Ratisbona, el arată şi Moldova, alături de Ţara Românească, ca tributară Turcilor, (1), iar doi ani mai târziu când Domnul împreună cu Mitropolitul şi boerii se hotărăsc a le plătì tribut, ei mărturisesc că li se dăduseră bani şi mai înainte (2).

Tradiţiunea că Moldovenii plătiseră Turcilor la început peşcheş şi nu tribut sau haraciu păstrase deci amintirea unui fapt istoric.

După căderea Constantinopolului, Mahomed II trimite soli „pretutindeni în Marea Neagră" ca să ceară tribut. In anul următor o flotă turcească trecând pe la Cetatea Albă, care era pregătită, atacă Sevastopolul şi Caffa. In Martie 1455 cetatea genoveză încheie pace plătind un tribut de 3000 de galbeni (3). Ameninţările Turcilor aveau să aibă peste puţin timp şi în Moldova acelaş rezultat. In primăvara anului 1456 se ştià în Ungaria că Sultanul face mari pregătiri pentru asediul Belgradului. La 13 Iunie, 150.000 de soldaţi începeau atacul, în vreme ce flota de pe Dunăre trebuià să împiedice ajutoarele cari ar fi venit din Ungaria (4). Plecând împotriva Belgradului Maho-

(1) Hurmuzaki, Documente privitoare la Istoria Românilor, II, 2, 51—52.

(2) Ibid. II, 2, 670.

(3) N. Iorga, o. c. 112—115.

(4) Hammer, I, 441.

med II cere lui Petru Aron un tribut de 2000 de galbeni, ameninţându-l că va atacà Moldova.

Un refus, acum când Sultanul se apropià de Dunăre, puteà să abată asupra ţării o mare primejdie. Pentru a o înlăturà, Domnul împreună cu mitropolitul Teoctist şi 57 de boieri, întruniţi la Vaslui, hotărăsc la 15 Iunie 1456, să trimită înainte-i pe logofătul Mihail, ca să-i ofere tributul cerut. Faptul îl cunoaştem dintr'un document foarte curios: Este un act solemn, întărit cu peceţile tuturor, prin care adunarea dela Vaslui asigură pe sol înainte de plecare, că hotărârea aceasta importantă s'a luat cu sfatul şi chibzuiala tuturor până la unul şi că nimeni şi nici odată nu l va învinovăţi pe el pentru aceasta [1]. Amănuntele soliei nu le cunoaştem. S'a păstrat însă graţie aceloraşi măsuri de precauţie, cari făcuseră pe Mihail să ceară actul dela 15 Iunie, traducerea slavonă, a hatişerifului pe care Mahomed II îl trimite ca răspuns Domnului, la 5 Octomvrie. Spre a se vedea cât de mult diferă de acela care, după Cantemir, ar fi fost dat lui Bogdan, îl reproduc în întregime:

„Tugra. Binevoitoare salutare din partea marelui Domn şi marelui Emir, Sultanul Mahomed, către nobilul şi înţeleptul şi vrednicul de toată cinstea şi lauda Ioan Petru, Voevodul şi Domnul Maurovlachiei. Ai trimis ca sol pe nobilul Mihail logofătul împreună cu înştiinţarea din care aflu că vei plătì Domniei mele un tribut anual de 2.000 ducaţi de aur. Să fie deci pace legată între noi şi timpul în care tributul va trebuì plătit se hotărăşte la 3 luni. După trecerea acestora dacă îl voi primì, voi ţineà pacea. dacă însă nu-l voi primì, ştiţi ce vă aşteaptă. Şi Dumnezeu să te mângâe. Luna Octomvrie în 5, „in sarchan be-

[1] Hurm. II, 2, 670—1.

glie“ (?) [1]. Cum vedem, în afară de tributul de 2.000 de galbeni, hatişeriful nu impune nici o îndatorire şi nu acordă nici un privilegiu. E o simplă înştiinţare că va fi pace, câtă vreme se vor trimite banii. Dar tocmai aceasta o urmărise şi Domnul şi boerii: hotărîndu-se a plăti tributul cerut, ei sperau să aibă pace cu Turcii, scăpând ţara de atacurile şi prădăciunile lor. Acesta erà scopul misiunii lui Mihail, accentuat nu mai puţin de 4 ori în documentul amintit. Nu erà câtuşi de puţin vorba de o incorporare a ţării în imperiul turcesc, pentru a fi nevoie de anumite acte de siguranţă, tractate sau hatişerifuri, cari să-i fixeze îndatoririle şi să-i garanteze drepturile. Incorporarea s'a făcut în urmă pe nesimţite, prin asimilare cu situaţia Ţării Româneşti, contribuind la aceasta luptele pentru tron, decăderea organizaţiei militare şi progresele Turcilor la nordul Dunărei. La început autonomia era deplină. Ca şi atunci când se cereà Ungurilor şi Polonilor, tributul, aşà cum s'a stabilit în 1456, echivalà cu un tractat de pace. O „închinare“ a ţărei n'a fost. Felul cum vechile cronice ne-au transmis legătura lui Petru Aron: „In zilele acestuia Moldovenii au început a plătì dajde Turcilor „exprimă adevărul căci, repet, plata tributului nu însemnà alipirea ţării la imperiul turcesc, ci erà o simplă dajdie pe care o plăteà Turcilor un vecin mai slab pentru menţinerea păcii. Acesta este caracterul pe care l'a avut haraciul şi astfel trebue, cred, înţeleasă pretinsa închinare a Moldovei. Intre hotărîrea adunării dela Vaslui şi răspunsul Sultanului, există în această privinţă o deplină concordanţă.

Câteva luni mai târziu, în Aprilie 1457, Petru Aron erà bătut şi fugărit. Pentru norocul Moldovei şi al Românilor, biruitorul erà de astădată cea mai de seamă personalitate, pe care a produs'o neamul românesc,

---

(1) Hurm. II, 2, 671.

acela căruia urmaşii i-au decernut întreitul titlu de mare, bun şi sfânt. Să vedem ce a devenit sub Ştefan cel mare legătura încheiată cu Turcii în 1456? In această privinţă părerile au fost şi sunt încă împărţite. Vechile cronice afirmând că haraciul începuse a fi plătit din domnia lui Petru Aron, fără să mai amintească apoi o reînoire a lui, arătau în mod indirect că Ştefan fusese birnic Turcilor. In Letopiseţul dela Bistriţa aflăm chiar o indicaţie mai lămurită: La începutul expediţiunii lui Ioan Albert, aducându-i-se lui Stefan, care se retrăsese la Roman [27 August 1497], 6 prisonieri leşi, pe trei a poruncit să-i spânzure, iar pe ceilalţi „îi trimise împăratului turcesc" (1). Cronicarii din secolul XVII, deşi reproduc cu toţii ştirile despre începutul haraciului sub Aron şi trimiterea celor 3 prizonieri la Sultanul, au considerat totuşi pe Stefan cel mare ca independent faţă de Turci. Inchinarea ţării s'a făcut numai după moartea lui, sub Bogdan, în domnia căruia a şi început a se plăti haraciul. Cel care a încercat să stabilească un acord între ştirile cele vechi şi tradiţiunea introdusă de Simon Dascălul, a fost Dimitrie Cantemir. In „Descrierea Moldovei" el admite că şi înainte de Bogdan s'au putut da uneori bani Turcilor, în momente de strâmtorare, când Domnii erau mai bucuroşi să-şi golească punga, decât să primejduiască pe locuitori, „dar tribut, care să fie perpetuu şi constant, nimeni n'a putut impune Moldovenilor până după timpul lui Ştefan cel mare" (2). Fiecare dintre aceste păreri şi-a găsit apoi susţinători printre istoricii moderni. Adevărul este însă şi de astă dată tot de partea vechilor însemnări slavone. Cu excepţia perioadei dela 1473—1488, când se află

(1) I. Bogdan, Cronice inedite, 59.

(2) P. 117.

în răsboiu cu Turcii, Ștefan cel mare a plătit tribut Sultanului ([1]).

In adevăr până la înlocuirea lui Radu cel frumos cu Laiot [1473], relaţiunile sale cu Turcii sunt paşnice. Pe timpul expediţiunii lui Mahomed II contra lui Țepeș în 1462, există chiar o înţelegere între ei, căci deși Domnul Moldovei începuse răsboiul ceva mai înainte, legătura dintre cele 2 atacuri nu se poate contestă ([2]). Dar pacea cu Turcii presupune numai decât îndeplinirea îndatoririlor pe care ea se întemeiă. Fără a se fi plătit dajdia legată de Petru Aron, asemenea relaţiuni nu erau cu putință. Că Ștefan a plătit dela început tributul este de altfel un fapt confirmat mai de toate izvoarele contimporane. Cronicarii poloni, Dlugosz ([3]), Naker([4]) și Miehowski ([5]), și indirect

([1]) N. Iorga, Istoria lui Ștefan cel mare pentru poporul român 79, 213.

([2]) N. Iorga, Studii istorice asupra Chiliei, 121—128.

([3]) „Vastationem terrae Valachiae Stephanus, Palatinus Valachiae, ex tam propinqua vicinitate (după supunerea Țării Românești sub Radu cel frumos] per Turcum fiendam, veritus, in tributum Turci et ipse, quamvis Regis et Regni Poloniae vasallus et feudalis, Casimiro Rege nequicquam per literas et Nuncios prohibente, concesserat, et tributum quotannis Turco reddebat. [După cucerirea Chiliei, Sultanul înfuriat la început împotriva lui Ștefan] qui nunquam fidus fuisset Caesari, et sub praetextu tributi, Polonorum serviebat Regi [se liniștește pe urmă, după ce primește pe solul Domnului] cum tributo et muneribus ad se missumi“, XIII, 344 ; cf. XIII, 458.

([4]) Liborius Naker's Tagebuch über den Kriegszug des Hochmeisters Johann von Tiefen gegen die Türken, im Iahre 1497, in Scriptores rerum Prussicarum, V, 306: „Ko. Ma. hat dise unczellige folk nicht alleyne widder den Turken [in 1497] sunder den Wallachisschen woiwoden zcu vertreiben; wiewol der ist des Koniges geholdigter, ydoch umbe vorsewlikeit willen des alden [defuncti regis Poloniae] ist her *vor dreyszig jaren den Thurken czyszhaftig wurden*“.

([5]) In Arhiva Istorică I, 2, 41.

chiar bizantinul Chalcocondylas (1) arată pe Ștefan cel mare tributar Turcilor în prima parte a domniei sale. Sultanul Baiazet în scrisoarea adresată Ragusanilor, după cucerirea Chiliei, afirmă că Domnul Moldovei „a fost până mai deunăzi sluga credincioasă a răposatului meu tată și a bunului meu, și că nici odată nu le-a călcat poruncile“ (2). Lăsând la o parte exagerarea orientală a expresiunilor, afirmarea erà în fond adevărată. Lucrul acesta îl recunoaște și regele polon Cazimir. In instrucțiunile pe care le dă solului său Nicolae Firlej, trimis la Poartă [1489] ca să stărue a se restitui Moldovei Chilia și Cetatea-Albă și să încheie un tractat de pace, se prevedeà și obiecțiunea pe care Sultanul ar fi putut'o face, că Domnul Moldovei fusese supusul și tributarul tatălui său“ (3).

Vedem apoi că între cauzele cari au provocat expediția condusă de Suleiman Pașa, este și refuzul lui Ștefan de a plătì haraciul. După ce Laiot se supusese, Mahomed II era hotărât să renunțe la expediția proectată încă din Ianuarie 1474 (4), când la Constantinopol ajunsese numai vestea înlocuirii lui Radu cel frumos, fără să se știe care va fi atitudinea succesorului său, dacă Ștefan ar fi consimțit să plătească haraciul datorit și să-i predea Chilia (5). Și mai în urmă cu prilejul espediției de răzbunare condusă de Sultanul însuși, erà vorba de haraciul refuzat. La 22 Mai 1476, Mahomed II, care se aflà la Varna, în drum spre Moldova, răspunde solului polon Marciszek Wrocimowski,

(1) Laonici Chalcocondylae Atheniensis historiarum libri decem, Bonnae, 1843, p. 506—7 și 514.

(2) N. Iorga, Studii istorice asupra Chiliei, 157.

(3) Hurmuzaki, II, 2. „Si diceret (Baiazed) quod pater meus fuit in terra ista, et propter rebellionem istius hominis, dum sibi omagium et daciam solvere nolebat, corripuit pro libito suo. Dicat nuntius etc. (p. 307).

(4) N. Iorga, o. c. 138.

(5) Dlugosz, XIII, 526—27.

trimis de Cazimir spre a mijlocì o împăcare, că s'ar oprì dela răsboiu, dacă Ştefan i-ar da tributul neplătit, ar renunţà la Chilia şi ar liberà pe prizonieri (1). Aceleaşi condiţiuni le pusese Sultanul Domnului încă mai înainte de a întreprinde campania. Aceasta o ştim dintr'o scrisoare veneţiană, trimeasă din Pera la 23 Mai 1476, care mai cuprinde şi lămurirea că tributul se cereà *pe trei ani trecuţi* (2). Ştefan îl refuzase prin urmare începând cu anul 1473. După cronicarul turc Neşri s'ar fi pretins atunci Domnului să l aducă în persoană la Constantinopol, ceeace el nu voise (3).

Duşmănia lui Ştefan cu Turcii ţine, cu unele întreruperi, până în 1489 (4). După campania lui Mahomed II, năvălirea lui Alibeg şi Skenderbeg, împreună cu Ţepeluş în 1481 (5), cuprinderea Chiliei şi Cetăţei-Albe în 1485 (6), năvălirile lui Ali Hadâmbul în Septemvrie 1485, a lui Iskender-Beg şi Balibeg-Malcoci-Oglu în Noemvrie acelaş an şi a lui Hromot în primăvara anului următor (7), sunt evenimentele cele mai însemnate ale acestei duşmănii. Când însă Ungurii şi Polonii încheie pace cu Turcii, cei dintâi în 1483 (8), reînoind-o apoi în 1485 (9) ceilalţi în

(1) Ibid. XIII, 544—45, şi Dr. Iacob Caro, Geschichte Polens, V, 1, 446, cf. 339 şi n. 3.

(2) N. Iorga, Acte şi Fragmente, III, 56.

(3) Apud Hammer, I, 522—3.

(4) Se pare că la începutul domniei lui Baiazet Ştefan se împăcase cu Turcii, cel puţin Cazimir, în instrucţiile lui Firlej, prevede şi răspunsul Sultanului că Ştefan ar fi fost supusul său: „Item si arceret, quod ego non recepi aliquid domino Regi, sed corripui subditum meum p o excessu suo a quo mihi commune omagium solvebatur: Item dicat nuntius etc. Hurm. II, 2, 306.

(5) N. Iorga, Ştefan cel Mare, 196—7.

(6) Ibid. 203.

(7) Ibid. 211—112; Studii istorice asupra Chiliei 168—169.

(8) Ibid. Studii asupra Chiliei 154; V. Pârvan, Relaţiile lui Stefan cel Mare cu Ungaria 97.

(9) Ibid. Ştefan cel Mare, 208.

1489[1]. Ştefan neputând duce singur mai departe o luptă zadarnică şi primejdioasă şi pierzând pentru totdeauna speranţa de a mai redobândi cetăţile, cari formau altădată zidul de apărare al ţării, iar acum deveniseră cuiburile de unde porneau expediţiile de jaf şi pustiire, se împacă la rându-i şi el cu păgânii, plătindu-le tributul [2].

Condiţiunile păcii încheiată în 1489, când şi începe duşmănia cu Polonii, dela cari voeşte prin pradă să'şi scoată tributul, sunt de astădată mai grele: se impune Domnului îndatorirea ca să-şi trimită pe unul din fii ostatic la Constantinopol [3] şi i se urcă tributul. Laurentius Miedzielski, oratorul regelui polon Sigismund pe lângă papa Leon X, spuneà într'o descriere a imperiului otoman, pe care i-o prezintă acestuia în 1514, că Ştefan plătise un tribut de 8.000 de galbeni [4]. Suma aceasta reprezintà, probabil, haraciul Moldovei din acel timp, iar nu pe cel plătit de Ştefan. O urcare dela 2.000 de galbeni, cum fusese până în 1472, la 8.000, ar fi prea bruscă. Intr'o relaţiune veneţiană din Constantinopol, dela 30 Septemvrie 1503, se spune că Ştefan plătià Sultanului 4.000 de galbeni, ceea ce e mai de crezut [5].

---

[1] Caro, o. c. V, 2, 592.

[2] N. Iorga, o. c. 177, 179; n. 1; Stefan cel mare, 213, 219-247 şi I. Ursu, o. c. 132, n. 2.

[3] D-l Iorga crede că a fost trimis Alexandru care a şi murit acolo, rămânând în locu-i fiul său Ştefan. [Ştefan cel mare, 213, 219]. Dar în 1504 ostaticul e arătat ca fiu al Domnului şi nu nepot [Hurm. VIII, 40—41]. Pe de altă parte însuşi Lăcustă în crisoavele sale se numeşte fiul lui Ştefan [Gh. Ghibănescu, Surete şi Izvoade, 236—37]. Un raport din 1538, care îl arată ca fiul lui Ştefan, spune lămurit că fusese trimis de tatăl său la Constantinopol [Hurm. II, 1, 200].

[4] Hurm. II, 3, 171. „De quibus vojevodam illum magnanimum olim Stephanum. . . fecit tributarium, nam octo milia ducatorum in auro quotannis Turce pendere solet".

[5] I Diarii di Marino Sanuto, V, 464, [Sultanul primeşte] „Da Stefano Vayvoda de Moldavia ducati 4 milia" cf. N. Iorga, Ştefan cel Mare, 250.

Cum o sporire a haraciului, în intervalul dela 1489—1503 nu pare probabilă, suma aceasta a fost de sigur stabilită chiar dela început.

Pacea pe care a făcut'o Ştefan cu Turcii este cunoscută şi tradiţiunii populare, care a pus'o în legătură cu aşezarea Tătarilor în Bugeac. „Şi în câteva rânduri s'au bătut Ştefan Vodă cu Turcii; iar când s'au bătut la Războieni, atuncea s'au aşezat Turcii cu Ştefan Vodă, şi le-au dat hotar şi olat Bugeacul şi au făcut pace; şi Turcii apoi au adus Tătarii din Crâm şi i-au aşezat în Bugeac, carii stau şi până astăzi (1).

Cu esceptia unor incidente fără însemnătate (2) relaţiunile lui Ştefan cu Turcii rămân bune până la moartea sa. In 1497 el cere şi obţine ajutor împotriva Polonilor(3). Cronicarul turc Saad-ed-din spune că după victorie, Ştefan trimiţând Sultanului o parte din pradă şi prizonieri, a primit în schimb bogate daruri (4). După alte izvoare turceşti, d'Ohsson afirmă că Baiazet II, ca distincţiune pentru bravura pe care Domnul Moldovei o arătase în lupta cu Polonii, l'a onorat atunci cu 2 tuiuri şi cucă, făcându l egal cu Paşii şi Aga al Ienicerilor (5).

Se înţelege că în astfel de împrejurări recomandaţia pe care Ştefan ar fi făcut'o pe patul de moarte, fiului său Bogdan şi boierilor, ca să închine ţara Turcilor nu are, ca şi întreaga închinare, nici un fundament istoric. La începutul domniei lui Bogdan situaţia Moldovei faţă de Turci era bine definită. Tributul care se plătise neîntrerupt dela 1489, se continuă şi mai departe.

(1) O seamă de cuvinte de Neculcea, Letop. II, 179.

(2) Hurm. VIII, 28; Sanuto, Diarii, 1626—8, cf. Iorga, Ştefan cel mare 249; Wapowski, în Script. rerum Polonie. II, 36.

(3) Leunclavius, Historiae Musulmanae Turcorum libri XVIII, Francfurt, 1591 col. 636 şi urm.; Tubero o. c. 128—130.

(4) Apud Caro o. c. V, 2, 739.

(5) M. d'Ohsson, Tableau général de l'Empire Othoman, VII, 445, cf. Hammer, o. c. I, 646.

Se pare numai, că la începutul nouei domnii el a fost urcat, împotriva stipulaţiunilor tratatului turco-ungu-resc din 1503 (1), dela 4.000 la 8.000 de galbeni (2) rămânând apoi astfel până la începutul domniei lui Rareş (3).

Inchinarea Moldovei la Turci sub Bogdan, de care vorbeşte tradiţiunea, nu se adevereşte deci prin documente şi ea trebue definitiv înlăturată dintre faptele istorice. Formarea acestei tradiţiuni este de altfel explicabilă. Cărturarii din secolul al XVII nu puteau admite că Ștefan cel Mare, care învinsese pe Turci în atâtea rânduri, le-ar fi plătit tribut. Supunerea ţării a trebuit să se facă numai după moartea lui şi ei au pus'o apoi în legătură cu tradiţiunea populară despre zidirea bisericii din Bălineşti cu banii pe cari Sultanul îi dăruise Tăutului. Astfel s'a format povestea închinării la Turci sub Bogdan, introdusă în Cronica lui Ureche de Simion Dascălul. Cantemir i a adăogat în urmă unele elemente nouă, plăzmuind, pentru motive cari nu se pot încă lămurì, dar cari par a fi mai mult de natură politică decât ştiinţifică, condiţiunile închinării, consfinţite printr'un hatişerif al Sultanului. Pe temeiul spuselor lui, și tot pentru motive politice s'a reconstituit apoi în 1772 cuprinsul acestui hatişerif, iar în 1839 „tractatul" dintre Bogdan şi Soliman Magnificul. Izvorîte din preocupările politice ale epocei în care s'au produs, ele au fost arme puternice în lupta patriotică pentru emancipare. Și dacă s'a crezut atâta vreme și cu atâta convingere în autenticitatea lor, este pentru că autonomia pe care voiau s'o dovedească, şi a cărei amintire se păstrase fără întrerupere, existase în adevăr.

(1) Hurm. II, 1, 20—21.
(2) V. mai sus p. . . nota 3.
(3) Hurm. Sup. II, 1, 18, cf. 20, 31.